

บทที่ 5 ผลการวิจัย

ตอนที่ 2

การแพทย์พนมดงรักจากอโรคยาศาลาในไทยและกัมพูชา

ดินแดนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยเป็นบริเวณที่มีหลักฐานทางโบราณคดี ทั้งสมัยก่อนประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์ พบร่องรอยความเจริญทางอารยธรรม ความเจริญรุ่งเรืองของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ อาทิ ทำเลที่ตั้งชุมชน การเพาะปลูก การทอผ้า การสร้างที่อยู่อาศัย การทำเครื่องปั้นดินเผา เครื่องจักสาน ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ ที่อิงแอบอยู่บนสภาพแวดล้อมทางนิเวศวิทยาและสังคมเป็นวัฒนธรรมของพนมดงรักอย่างโดดเด่น ควบคู่ไปกับวัฒนธรรมเขมร ลาว ในบริเวณลุ่มน้ำโขงฝั่งขวาหรือบริเวณแนวเทือกเขาพนมดงรักที่เปลือกโลกได้ยกตัวสูงขึ้นทำให้พื้นที่ทำเลหน้าเทือกเขาพนมดงรักหรือเขตอีสานใต้ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือประเทศไทยเป็นดินแดนที่มีความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์อยู่ร่วมกันอย่างแน่นแฟ้นกลมกลืนกันทางวัฒนธรรมได้เป็นอย่างดี อาณาบริเวณอีสานใต้ ซึ่งมีแม่น้ำมูลเป็นด้านบนของพื้นที่ที่ลี้ภัยหนีภัย มีสันเขา เทือกเขาพนมดงรัก เป็นด้านล่างของพื้นที่ลี้ภัยหนีภัย ที่เริ่มต้นจากปักธงชัยทอดยาวไปจนกระทั่งถึงช่องเม็ก อุบลราชธานี บริเวณตรงนี้คือบริเวณที่ถูกยกขึ้นเกิดจากการหักตัวของชั้นหินใต้ผิวโลก พื้นผิวของประเทศกัมพูชาเลื่อนเข้ามาสอดอยู่ใต้อีสานใต้ ทำให้อีสานใต้โผล่ขึ้นมาเป็นเทือกเขาไม้คานถ้าเราลงไปประเทศกัมพูชาลึกลงใน 8-9 กิโลเมตร หันหลังมาจะเห็นความสูงระหว่างตระหง่านของเทือกเขาแห่งนี้ ซึ่งเราอยู่บนเทือกเขานี้เราไม่รู้ลึกลงว่าเราอยู่บนที่สูง เทือกเขาไม้คาน หรือพนมดงเร็ก เป็นดินแดนมหัศจรรย์เพราะว่ามีโบราณสถาน มีดินแดนศักดิ์สิทธิ์ มีศาสนสถานมีแหล่งโบราณคดีชุมชนมากมาย เก่าแก่กว่า 400 แห่งเป็นการผสมผสานระหว่างศิลปะของทวารวดีกับเจนละ ความงดงามเหล่านี้ถูกสืบทอดภายใต้จิตใจของอารยชนเหล่านี้

กรรมวิธีการแพทย์พนมดงรัก

จากการศึกษาในเอกสารที่ภูมิปัญญาสุรินทร์ มงกุฎ แก่นเดียว (ปราชญ์ชาวบ้านสุรินทร์). (2548. หน้า 49-57) ได้เขียนงานวิชาการ เรื่อง แกะกรี่วะและบ็องก้อก พิธีกรรมว่าด้วยการสะเดาะเคราะห์ของชาวเขมร-ลาว ในข้อความกล่าวว่

แก-กร๊วะ แก-กร๊วะเป็นคำภาษาเขมร แก แปลว่า แก่ หรือทำให้หาย กร๊วะ แปลว่า เคราะห์ เหตุที่เกิดกับบุคคล แก-กร๊วะ หมายถึง การสะเดาะเคราะห์ ชาวเขมร-ส่วยเชื่อในเรื่องดวงชะตาราศี เมื่อหมอดูว่าดวงชะตาราศีปีใดตกที่นั้ร่ายจะมีเคราะห์ ก็จะต้องทำพิธีสะเดาะเคราะห์ คือ ทานพลีบูชาพระเคราะห์นั้น เชื่อว่าจะปัดเป่าเคราะห์ร้ายได้ หรือบรรเทาเคราะห์ร้ายให้กลายเป็นดีได้

พระเคราะห์หมายถึงดวงดาวต่างๆ ซึ่งเป็นเทพเจ้าที่สามารถบันดาลให้ชีวิตของมนุษย์ได้ สุขได้ทุกข์ เจริญหรือเสื่อม ป่วยไข้หรือมีสุขภาพดีตลอดจนร้าย เป็น หรือตายได้ ดังนั้นจึงต้องทำ พิธีการบวงสรวงพลีบูชา เพื่อให้เทพเจ้าบันดาลให้มีโชคลาภสิริสวัสดิ์ แทนที่จะบันดาลให้เกิดทุกข์ โทษต่างๆ

เคราะห์หรือเคราะห์ร้ายที่หมอดูดวงชะตาราศีระบุ นั้น หมายถึง

1. ความเจ็บป่วยเรื้อรังหรือป่วยหนัก ตำราเขมรเรียกว่า ฤกั๊ด คือความเจ็บป่วยอันเกิด จากผีทำ เช่น ผีบ้าน ผีพราย ผีป่า กระสือ กระหัง เป็นต้น ขวัญไม่อยู่กับเนื้อกับตัว ผิดครู (เข้าะ ครู) ถูกคุณไสย เครื่องรางของขลัง เช่น งา เขี้ยวสัตว์ แหวน หิน สำริดหักแตกร้าว มีบ่อน้ำให้ โทษ จอมปลวกให้โทษ เป็นต้น จักมีอาการกระสับกระส่าย วิตกกังวล นอนไม่ใคร่หลับ หลับก็ ละเมอเพื่อพอก ปวดศีรษะและเครียดเป็นประจำ

2. ปัญหาในครอบครัว เช่น ญาติพี่น้องและทะเลาะวิวาทกัน ศัวเมียมีปากเสียงกัน บ่อยๆ ขุ่นข้องหมองใจกัน พ่อแม่พูดอะไรลูกหลานไม่เชื่อฟัง ไม่มีความปรองดองกันทำให้เกิด ความวิตกกังวล กินไม่ได้นอนไม่หลับ

3. เกิดคดีความ ไม่ว่าจะเป็้นโจทก์หรือจำเลย

4. ตกที่นั้ร่าย อาจจะพ้นจากหน้าที่การงานต้องเลื่อมยศเลื่อมศักดิ์ ต้องพ้นจาก ตำแหน่งเจ้าของชะตาวิตกกังวล

5. การเสี่ยงภัย การเดินทางไกล เช่น ไปเป็นทหาร ไปหางานทำ

6. ความกลัวและความวิตกกังวลต่างๆ เช่น กลัวของรักจักสูญหาย กลัวถูกหลอกหลวง ต้มตุ๋น กลัวสูญเสียนิติน้อง กลัวจะเกิดคดีความ กลัวจะเกิดเลือดตกยางออก กลัวจะถูกคนพาล หาเรื่อง ดวงชะตาไม่ดีและเคราะห์ร้ายดังกล่าวนี้ ต้องสะเดาะเคราะห์ (แก-กร๊วะ) เพื่อให้เคราะห์ ร้ายกลายเป็นดี ผู้ที่หมอดูว่า ดวงชะตาราศีดีหรือดวงดี หรือตกที่นั้ร่ายจะมีโชคลาภ สุขสบาย มีการ สะเดาะเคราะห์ (แก-กร๊วะ)เหมือนกันเป็นการบูชาขอบคุพระเจ้าเรียกว่า เลอกเรียแซ็ย (เสริมราศี หรือเสริมดวงชะตา)

เครื่องพิธี

บุคคลที่ตกที่นั้ร่าย หรือเคราะห์ร้าย จะทำพิธีแก-กร๊วะ (สะเดาะเคราะห์) ต้องจัดเครื่อง พิธี ดังนี้

1. จวมขุน 1 อัน
2. อังกอ มุยจีน (คือข้าวสาร 1 ถ้วย พลุ 3 ใบ เทียน 1 เล่ม หมาก 1 ลูก เงิน 1 บาท)
3. ผ้าขาว 1 ผืน กรวย 5 กรวย เทียน 1 คู่ เงิน 50 บาท หรือ 100 บาท
4. ข้าวตอก 1 ชั้น
5. กระตงใบมะยม 108 กระตง
6. เปแจง หรือเป ปราณุกะต้วง (กระตงเก้าห้อง) 1 อัน (กว้างยาวเท่ากับ 1 ศอกของผู้สะเดาะเคราะห์)
7. เปเมื่อจรู๊ก หรือเปจระเม้าะจรู๊ก (กระตงสามเหลี่ยมกบกล้วย 1 อัน)
8. ข้าวสาร 1 ถ้วย
9. น้ำดื่ม 4 แก้วหรือ 4 ขวดก็ได้
10. เศษผ้าขี้ริ้ว 2 ชั้น
11. ด้ายสำหรับผูกข้อมือ 19 เส้น และด้ายสายสิญจน์สำหรับโยง 1 เส้น
12. แป้งข้าวเจ้าสำหรับปั้นรูปต่างๆ
13. เทียนชัย

เปแจง (กระตงเก้าห้อง) และการจัดเป

เจ้าพิธี (ชาวเขมร-ส่วย เรียก “อาจารย์” ชาวเขมร ซึ่งเป็นหมอดูหรือผู้ชำนาญทางแคะ-กร๊วะ ว่า อาจารย์แคะ-กร๊วะ ตามปกติจะถือศีลห้าหรืออุโบสถศีล สัน โดษ มักน้อย ยึดมั่นในทานศีล ภาวนา ไม่ละโมภในทรัพย์สินเงินทอง เป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้าน) จะเป็นผู้จัดทำกระตงตามตำราที่ระบุไว้ว่าผู้จะแคะ-กร๊วะ ตกที่นั่งอะไร คือ

1. ในกระตงสามเหลี่ยม ให้ปั้นรูปภูตผีปีศาจต่างๆ ตามลักษณะและจำนวนตามที่ระบุไว้ในตำราว่า ผู้แคะ-กร๊วะตกที่นั่งอะไร ถูกผีแบบไหนกระทำ ต้องปั้นรูปอะไรบ้าง
2. ในกระตงเก้าห้องนั้น ห้องกลางปั้นรูปคนผู้สะเดาะเคราะห์ และใส่ด้ายผูกแขน ส่วน 8 ห้องที่รายรอบนั้น ปั้นเป็นรูปเทวดาต่างๆ เช่น พระอาทิตย์จรัสสีห์ มีกำลัง 6 ก็ใส่กระตง 6 กระตง พระจันทร์ขี้น้ำขาว มีกำลัง 15 ก็ใส่ 15 กระตง การเรียงที่นั่งพระเคราะห์นี้เรียงตามระบบทักษา เมื่อบวกกำลังวันทั้ง 8 พระเคราะห์รวมเป็น 108 กระตง จึงมีกระตง 108 อัน
3. เครื่องพิธีอื่น เช่น จวมขุน อังกอ มุยจีน ผ้าขาว ดอกไม้ เงิน มอบให้อาจารย์เจ้าพิธี ข้าวตอกใช้สำหรับชดเวลาสวดสาธยายคาถาหรือมนตร์
4. พิธีแคะ-กร๊วะของชาวเขมร-ส่วย ไม่มีการรดน้ำมนตร์ ไม่มีสุราด้วยเลย

พิธีสะเดาะเคราะห์

พิธีจัดทำบนเรือน ไม่นิยมทำนอกเรือนมณฑลพิธีก็มีเพียงปูเสื่อวางกระดิ่ง 1 ใบ วาง
กระทง 5 ห้อง และกระทงสามเหลี่ยมในกระดิ่งมีผู้ร่วมพิธีนั่งห้อมล้อม

ผู้สะเดาะเคราะห์นั่งเหยียดเท้าทั้งสองข้าง ใ้ปลายเท้าจรดกระดิ่งที่กระทง 9 ห้อง พนม
มือ โยงค้ำสายสิญจน์โดยรอบกระทงทั้งสองรอบกระดิ่ง หันมาที่ตัวสะเดาะเคราะห์ เจ้าพิธีนั่งข้าง
หลัง ผู้สะเดาะเคราะห์สวดสาธยายมนตร์พลาง ชัดข้าวตอกพลาง คือ สวดจบ 1 บทก็ชัดข้าวตอก 1
ครั้ง พร้อมกับพูดว่า ขอให้สรรพทุกข์ สรรพเคราะห์จงออกไปให้หมดสิ้น ถ้าข้าวตอกนี้งอกได้ก็
ขอให้เคราะห์ร้ายยามากิน ถ้าข้าวตอกไม่งอกเลย ขอให้เคราะห์ร้ายจงปลาสนาการไปสิ้น ขอให้พระ
เคราะห์จงออกไปพร้อมกับเอาโรคพยาธิออกไปด้วย สวดจบ 1 บท คนนั่งร่วมพิธีก็จะรินน้ำจากขวด
ลงในกระทง 9 ห้องครั้งหนึ่ง เมื่อสวดไปถึงบทที่ใกล้จบเจ้าพิธีจะเอาผ้าจี่รวีจากกระทง 9 ห้องมา
เสียบเข้าที่ง่ามนิ้วหัวแม่เท้าของผู้สะเดาะเคราะห์ แล้วกล่าวคำเชิญให้ผู้เคราะห์ร้ายกลับไป ให้เอา
โรคภัยไข้เจ็บไปด้วย แล้วชัดข้าวตอกตามไปจากนั้นก็เอาธูปไปปักอยู่ตามกระทง ไปจ่อจุดค้ำย
สายสิญจน์ใหม่ขาด แล้วร้องนับวัน (ภาษาเขมร) ว่า

อาทิตย์ จัน อังเกียร ปู่ด ปรอเฮ้อะ เซาะ เสา เรีย ฮ กร๊วะ ิง
(อาทิตย์) (จันทร์) (อังการ) (พุทธ) (พฤหัท) (ศุกร์) (เสาร์) (ราหู) (เคราะห์) (วัน)
ฎัจ หรือมันฎัจ

(ขาด หรือไม่ขาด)

คนก็ร้องรับว่า ฎัจ (ขาด) แล้วจุดไฟเผาสายสิญจน์ให้ขาด

แล้วเจ้าพิธีก็ร้องนับเดือน (ภาษาเขมร) ว่า

ปีซำก เจ็ส อาซัด สร๊าบ พ้อดระบ็อด อาโไซ่ว กระตัก เมียก เบ้าะ
(เดือน6) (7) (8) (9) (10) (11) (12) (เดือนอ้าย) (ยี่)
เมียก ผ้อตกุน แจ็ด กร๊วะ แคะ
(3) (4) (5) (เคราะห์) (เดือน)

ฎัจ หรือมันฎัจ

(ขาด หรือไม่ขาด)

คนก็ร้องรับว่า ฎัจ (ขาด) แล้วจุดไฟเผาสายสิญจน์ให้ขาด

แล้วเจ้าพิธีก็ร้องนับปี (ภาษาเขมร) ว่า

จู้ด ฉโล้ว กาล เถาะ โรง มะซัญ มะมี มะเม
(ขาด) (ฉลุ) (ขาด) (เถาะ) (มะโรง) (มะเถ็ง) (มะเมีย) (มะแม)

ว๊าะ ระกา จอ กูร ก๊วะ ฉนำ

(วอก) (ระกา) (จอ) (กูร) (เคราะห์) (ปี)

ฎัจ หรือมันฎัจ

(ขาด หรือไม่ขาด)

คนที่ร้องรับว่า ฎัจ (ขาด) แล้วจุดไฟเผาสายลัญจมน้ำให้ขาด หยิบผ้าจี๊วที่นิ้วเท้าของผู้สะเดาะเคราะห์ใส่กระทงเก้าห้อง

เจ้าพิธีจึงสวดคาถาว่าเคราะห์สัมปันนา ละกันตันเต แล้วหมุนกระดิ่งให้กระทงเก้าห้องหันออกนอกประตู แล้วสวดคาถาต่ออีกไม่ยาวนาน ก็จบพิธีเพียงเท่านี้

จากนั้นก็เอาด้ายผูกข้อมือให้ผู้สะเดาะเคราะห์ รวมทั้งผู้ร่วมพิธีก็ช่วยผูกแขนให้ด้วยส่วนกระทงทั้งหมดก็เอาไปทิ้งตามทิศที่ตำราบอกไว้

บ็องก๊อก

มาจากคำเต็มว่า บ็องก๊อกประเซ็ด

บ็องก๊อก แปลว่าฟอกให้สะอาดหรือชำระให้สะอาด เป็นความเชื่อของชาวเขมร-ส่วย ว่าเมื่อมีสิ่งอุปาทัจจะโรเกิดขึ้นแล้ว หากไม่ทำพิธีชำระล้างออกเสีย ก็จะเกิดความวิตกกังวล มาสู่ตนและวงศ์ญาติ โดยจะเสียชีวิต พลัดพราก เจ็บป่วย หรือตาย แต่ถ้าได้ทำพิธีนี้แล้วก็จะกลับตรงกันข้าม คือจะนำความมีโชคมีลาภ พบความสุขความเจริญ พิธีกรรมนี้เนื่องด้วยศาสนาพราหมณ์ เพราะมีกล่าวถึงเทพเจ้า 8 องค์ คือ อุปาทัจพระอินทร์ อุปาทัจพระเพลิง อุปาทัจพระยม อุปาทัจพระนารายณ์ อุปาทัจพระพิรุณ อุปาทัจพระพาย อุปาทัจพระโสม และอุปาทัจพระไพโรศพนธ์ ว่าเทพเจ้าเหล่านี้ทรงสื่อสารถึงมนุษย์โลกโดยบันดาลให้มีปรากฏการณ์ต่างๆ เตือนให้มนุษย์รู้ การเตือนนี้มีกติกากว่า เมื่อมนุษย์รู้แล้วต้องทำพิธีปลืษุชาเทพเจ้า และทำพิธีชำระอุปาทัจของตนออก จึงจะได้รับโชคดีมีสุข

ถ้ามนุษย์ไม่รู้ ไม่เข้าใจสิ่งที่สื่อสารนั้น และไม่ปฏิบัติปลืษุชา ก็จะเกิดโทษร้ายต่างๆ

การ “บ็องก๊อก” นี้ ต่างกับการสะเดาะเคราะห์ตรงพื้นฐานที่ว่า การสะเดาะเคราะห์เชื่อว่ามนุษย์มีชีวิตความเป็นไปตามการโคจรของดวงดาว เมื่อดาวเคราะห์ร้ายโคจรมาสู่ราศีเกิดของผู้ใด ผู้นั้นต้องทำพิธีสวดมนตร์สะเดาะเคราะห์ จึงจะบรรเทาหรือพ้นเคราะห์ร้ายนั้นๆ โดยสังเกตจากการนับวันเดือนปีเกิดของคน แล้วบอกว่าเมื่ออายุได้เท่านั้นเท่านี้ก็ต้องทำพิธีสะเดาะเคราะห์และไม่มีการรดน้ำมนตร์ (ในพิธีของชาวเขมร-ส่วย)

แต่การ “บ็องก๊อก” นี้มีการรดน้ำมนตร์ และมีได้คำนวณตามอายุ แต่สังเกตเอาจากปรากฏการณ์ที่ผิดแปลกจากธรรมชาติธรรมดา เช่น ข้าวสารงอก เป็ดฟักไข่ คนคลอดลูกเป็นสัตว์หรือสัตว์คลอดลูกเป็นคน อีแรงเกาะหลังคาเรือน อย่างนี้เป็นต้น

แต่ก็มีปรากฏการณ์บางอย่างที่เป็นธรรมชาติ เช่น ฟ้าผ่าเรือนหรือบริเวณที่อยู่อาศัย รุ่งกินน้ำที่รั้วบ้าน ปรากฏการณ์เช่นนี้ดูเป็นธรรมชาติปกติ แต่ก็ไม่เกิดขึ้นบ่อยนัก รายละเอียดมีตำราจารไว้ในสมุดข่อย เป็นคำกาพย์ยาวมาก

ในที่นี้จะขอรวบรวมมาเป็นข้อๆ ดังต่อไปนี้

1. ในเดือนเดียวกัน เกิดมีทั้งสุริยคราสและจันทรคราส
2. รุ่งกินน้ำลงในบ้านเรือนที่อยู่อาศัย หรือในบริเวณบ้าน
3. ดาวหางปรากฏที่ท้องฟ้า
4. แร้งเกาะหลังคาเรือน เกาะรั้ว หรือบินเข้ามาในเรือน หรือพญาแร้งจิกตีกันเข้ามาที่ใต้ถุนเรือน
6. เขี้ยวกับอีกาผสมพันธุ์กัน หรือเขี้ยวและ/หรืออีกาจำนวนมากลงกลางหมู่บ้าน
7. หรือเขี้ยวคาบซากศพสัตว์มาตกที่อ่างน้ำ หรือเขี้ยวมาเกาะหลังคาเรือน
8. นกแสกเกาะหลังคาเรือน
9. อีกาส่งเสียงร้องเวลากลางคืน
10. อีกาจำนวนมากร้องอื้ออึง และจิกตีกันในเวลากลางวัน
11. อีกาตัวเปียกมาสลัดน้ำเปื้อนตัวเรา
12. อีกาบินเข้าในเรือน
13. อีกากับไก่ผสมพันธุ์กัน
14. นกยางกับนกกวักตีกันบนหลังคาเรือน
15. นกกระทุง นกกาหน้าจำนวนมากายผิดปกติลงที่แม่น้ำ
16. ไก่ป่าวิ่งเข้าหมู่บ้าน
17. แม่ไก่ฟักไข่นานเกินปกติ ไข่มิฟัก ตีดูไข่ชั้นสุดดังลาวน้ำร้อน หรือแม่ไก่ไข่
18. วันเดียวสองฟอง
19. ไก่ตัวเมียขัน หรือแม่ไก่จิกลูกตัวเอง
20. ท้าพิทักษ์คามือขณะที่ตักข้าวหรือตักแกง หรือขณะใช้ช้อน
21. นกเขาป่ามาเกาะบนเรือน
22. ผึ้ง และ/หรือผึ้งโพรง มาเกาะทำรังอยู่ในเรือน
23. ผลไม้ที่เคยมีรสหวานกลับเปรี้ยว
24. งูขึ้นมาอยู่บนบ้าน โดยเฉพาะงูสิงร้ายนัก
25. มนุษย์สตรีคลอดลูกเป็นงู เป็นสุนัข
26. บุรุษตั้งครรภ์ มีลูกก็จัญไร

27. ลิงลมเข้าบ้านเรือน หรือลิงป่าเข้าบ้านเรือน หรือชะนีป่าเข้าบ้านเรือน
28. สุนัขขึ้นบนหลังคาเรือน
29. สุนัขกับแพะผสมพันธุ์กัน
30. สุนัขผสมพันธุ์กันเองผิดฤดูกาล หรือนอกฤดูหนาว
31. กระบือป่าเข้ามาคลอดลูกในหมู่บ้าน
32. สุนัขจิ้งจอกเข้าหมู่บ้าน
33. ชะนีและสุนัขไล่ทำร้ายกันวิ่งเข้าหมู่บ้าน
34. อีเก้งวิ่งเข้าหมู่บ้าน
35. วัวคลอดลูกออกมาเป็นคน
36. ตะกวดเข้าเรือนคน
37. คนไม่มีเงา คืออยู่กลางแดดกลับไม่มีเงา
38. เห็ดงอกในเตาหุงข้าว หรือเห็ดงอกในหม้อข้าว
39. ข้าวสารที่เตรียมแจะจะทำขนมกลับงอกดังข้าวเปลือก
40. หนอน โผล่ขึ้นตามผิวหนังคนธรรมดา
41. ดินงอกไต้ถุนเรือน (ดินงอกนี้ต่างกันจอมปลวก)
42. ครกตำข้าวกลิ้งไปได้เองครั้งแล้วครั้งเล่า ทั้งกลางคืนและกลางวัน
43. หม้อดินหนีกันเส้า หรือเตาที่ค้างไว้ คือมันขยับเขยื้อนออกไปเอง
44. เถวียนเคลื่อนไหวเดินไปได้เองโดยไม่มีวัวเทียม
45. มดแดง มดดำขึ้นเรือนยั่วเย้า คือไม่ขึ้นเป็นแถว แต่มาเกาะเหมือนคนชุมนุมกัน
46. เรือที่อยู่บนคาน กลับมีเสียงโห่และเลื่อนลงน้ำเอง
47. มะพร้าว และ/หรือหมากหล่นหักลงมาทั้งทะลาย
48. มะพร้าวแตกกิ่ง คือมียอดสองยอด
49. อ้อยแดง (อ้อยขมที่ใช้ผสมยาสมุนไพร) ออกดอก
50. จอมปลวกงอกที่ไต้ถุนเรือน บนเรือน หรือในบริเวณรั้วบ้าน
51. แผ่นดินแตกแยกออกเป็นช่องกลางหมู่บ้าน กลางเมือง
52. สุราในขวด หรือน้ำผึ้ง น้ำอ้อยในขวด เกิดเค็ดเองดังมีคนดื่ม
53. กระทิงเข้าหมู่บ้าน
54. เต้าเข้าหมู่บ้าน
55. ปลวกอยู่กับเสาเรือน คือมาอยู่นอกเสาเรือนแบบคนชุมนุมกัน
56. หิ้งห้อยบินเข้าออกในเรือนทุกๆ วัน

57. สตรีมยศศักดิ์สูงส่ง เดินท่วงท่าคูลข้าง
58. กระบือตัวเมียมีนมสามเต้า
59. กระบือเอาแอกเทียมแล้วเดินทำแอกหักคาคอ และ/หรือกระบือตายคาแอก
60. ไม้ใหญ่ที่ถือว่ามียารักษาภัยสงอยู่ล้อมทับเรือน
61. เรือนเก่าพังลง ไม้ทุกชิ้นหักปนไม่มีเหลือรูปร่างเดิมสักชิ้น
62. โบสถ์วิหารทรุดเอียง สลักประตูหลุดตก
63. พระสงฆ์สะสมอาวุธยุทธโศปกรณ์
64. กุฎิ โต๊ะ ตู้ เตียง ที่พระสงฆ์เป็นครูอาจารย์เคยใช้ แล้วท่านมรณภาพไป บรรดา
ภิกษุสามเณรเอามาใช้สอยโดยไม่ “บ้องก๊อก” ก่อน ถือว่าจัญไร
65. คนต่อโลงผี ก็ถือว่าจัญไร
66. คนฟันเชือกปะกำ ก็ถือว่าจัญไร
67. คนทำไม้คานหักคาบ่า ก็ถือว่าจัญไร
68. เรือท้องแตกทลาย ก็ถือว่าจัญไร
69. กษัตริย์ตกจากพระแท่น ตกจากข้าง ม้า
70. โคมีย์ทับโคผู้
71. หอก เช่น พระขรรค์หักหรือบิ่นร้าวโดยไม่ควรแก่เหตุ เช่น กระทบกันเอง ล้มเอง
72. หมูไก่อักัดคน วิ่งพล่านเต็มบ้าน
73. กล้วยออกปลีกลางลำต้น
74. แสงจันทร์ร้อนอบอ้าวผิดปกติ
75. ไฟในเตาดับแล้ว อยู่ๆ เกิดมองเห็นเป็นไฟลุกโพลง พอไปดูไม่มีไฟจริง
76. ผีขวางหลังคาบ้านดังตึง แล้วมีเสียงโห่ร้อง หัวเราะอยู่ในความมืด
77. ฆ้อง กลอง ระฆัง สังข์ ดังเอง
78. น้ำหลากมามีสีแดงคุดผสมโลหิต
79. คางคกโดดเข้าเตาไฟที่มีไฟลุกอยู่
80. ลมพายุแรงพัดฤดูกาล สัตว์ป่าตื่นตกใจวิ่งมาสูมกองกันอยู่ก่ายกอง
81. ก้อนเมฆบนฟ้ามีรูปร่างคูดคน ข้าง ราชสีห์ เสือ ม้า ครุฑ อีกา
82. ต้นไม้ชนิดหนึ่ง ไปออกลูกเป็นอีกชนิดหนึ่ง
83. สุนัขไปออกลูกบนเรือน หรือบนเรือ บนแพ ที่คนอาศัยอยู่
84. ปลวกขึ้นก้อนเส้าเตาไฟ
85. ผ้าที่หนูไม่น่าจะกัดได้ก็มีรอยกัด ไม้ที่น่าจะถูกไฟไหม้ก็มีรอยไหม้

86. พืชที่ใช้น้ำมันเช่น มะพร้าว งา กลับไม่มีมัน
87. ข้าวเปลือกไม่มีเมล็ดข้าวสารภายใน (เกิดเป็นจำนวนใดๆ ผิดที่น่าจะเป็น)
88. เงินทองเก็บไว้ในที่อันเรียบร้อย เกิดการจัดกระจายเรียกราคาโดยไม่น่าจะเป็น
89. แมวคลอคลุกบนที่นอนเจ้าของ
90. เห็นจระเข้โผล่ในบ่อน้ำ
91. เสาร์ร้อนตกมัน
92. ดอกบัวออกใต้น้ำร้อน
93. ปลากระเบนมาตายใต้น้ำร้อน
94. ที่เก็บทรัพย์สินมีค่า เกิดอุคอุรุ่มร้อนผิดปกติ หรือพังกิ้นท์
95. หัวเหวนหลุดหาย หรือร้าว
96. สตรีเป็นสาวแก่ ไม่มีผิว ก็ถือว่าจัญไร
97. บุรุษโสดจนแก่ ไม่มีภรรยา ก็ถือว่าจัญไร
98. สุนัขมาผสมพันธุ์กันบนเรือนคน ก็ถือว่าจัญไร
99. หินลับมีดหัก
100. พระพุทธรูป พระเครื่องแตกร้าว หรือหัก

หมวดที่จะเกิดเหตุร้ายแก่สังคมนั้น มีทั้งสังคมระดับชาติและสังคมระดับหมู่บ้าน ระดับวัดต้องทำพิธีรวมกันเป็นทางการ ระเบียบการทำพิธีนั้นมีแต่ในตำรา ยังไม่เคยเห็น แต่ถ้าดูจากระเบียบการทำพิธีส่วนบุคคลแล้วก็คงไม่แตกต่างกันมากนัก เพียงแต่การรดน้ำมนต์มีคนขึ้นทำพิธีใหญ่โตขึ้นเท่านั้น ตำราเพียงบอกว่าจะให้มีอะไรบ้าง ขนม นม เนย ถั่วงา มิได้บอกชัดเจนนัก

ส่วนพิธีส่วนบุคคลนั้น สมัยก่อนมีอาจารย์ผู้รอบรู้ทำในหมู่บ้านเสมอ มาถึงปัจจุบันนี้ อาจารย์ที่รอบรู้หาไม่ คนจึงนิยมนิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระปริตแทน

อุปกรณ์และเครื่องประกอบพิธีกรรม

ทำร้านคล้ายแคร่สองร้านคู่กัน ร้านหนึ่งสูงเท่าตาคน อีกร้านหนึ่งสูงแค่อกคน ร้านอันที่สูงกว่าสำหรับอาจารย์ผู้สวดมนต์นั่ง ร้านที่ต่ำกว่าสำหรับผู้เข้าพิธีนั่ง มีกะออม 4 ใบใส่ น้ำเต็ม ใส่ฝักส้มป่อยและแป้งหอม น้ำหอมลงไปด้วย ใช้แหวนทองคำ 4 วงผูกคอกะออมใบละวง บายศรีปากชาม 1 คู่วางซ้ายขวา โดยมีพานที่ใส่ผ้าขาว 5 สอก 1 ผืน กรวย 5 เทียน 5 เงิน 20 บาทวางตรงกลาง และมีข้าวสาร 1 ขันวางคู่เคียงพานั้น กะออมน้ำนั้นวางบนร้านสูง แต่แยกใบละมุม มีชลาเฮอร์ 8 อัน วางที่เชิงกะออมใบละคู่ มีขนมและผลไม้ 4 จานวางที่เชิงกะออมใบละจาน

มี “เป” คือ กระทงกาบกล้วยชนิด 9 ห้อง 4 ใบ ปั้นแป้งทำรูปคนวางที่ห้องกลาง มีอาหารคาวหวานใส่ร่วมด้วย ด้านห้องกระทงทั้ง 8 นั้นปั้นรูปเทพเจ้าทั้ง 8 ดังกล่าวข้างต้น

กระทงเก้าห้องนี้มี 4 ใบ วางที่เชิงกะออมอันละใบ มีไม้ไผ่เหลาทำรูปจักร 8 ชั้น 4 อันปักที่พื้นดินตรงมุมแคร่สูงทั้ง 4 มุม และมี “เป็ เรียบ” คือกาบกล้วยตัดสั้นๆ ขนาด 1 กีบ เอาไม้ไผ่เสียบให้ปักตั้งกับดินได้ กาบกล้วยเป็นร้านหงายใส่ข้าวเปลือก ข้าวสาร ถั่วงา ดอกไม้ จุฑรูปปัก 4 มุม มุมละอัน บางทีก็ทำกระทงแบบสี่เหลี่ยมแทนก็มี

มีสุรา 1 ขวดวางใกล้พาน และมีค้ายสายสิญจน์ 9 เส้นโยงจากคนไข้ม้าที่คอกกะออมพันโยงไปหากันทุกใบ และปลายสุดมาอยู่ที่มืออาจารย์

จุดเทียนตั้งบนปากกะออมทุกใบ แล้วจึงโอมอ่านทิพยมนตร์ “บ็องก็อก”

ระเบียบพิธีกรรมนี้เป็นแบบทั่วไป ทั้งนี้เพราะยังมีแบบที่ต้องทำเฉพาะกรณีออกไปอีก เมื่อสวดจบแล้วก็รดน้ำมนตร์ให้แก่คนที่มิใช่ญาติไร่นั้นๆ แล้วนำน้ำมนตร์ไปประพรมสวดระงับอีกทีที่จุดเกิดเหตุ เช่นที่จุดฟ้าผ่า ที่จุดรู้งลง เป็นต้น และมีการละทิ้ง เช่น หม้อที่เห็ดงอกต้องเอาไปทิ้ง หรือเกวียนที่วิ่งเองต้องเอาไปถวายวัด ดังนี้ เป็นต้น

ในการทำพิธีนี้มีการถือทิศด้วยว่า

- ถ้าทำวันอาทิตย์ นั่งหันหน้าไปทางทิศตะวันออก
- ถ้าทำวันจันทร์ นั่งหันหน้าไปทิศตะวันตก
- ถ้าทำวันอังคาร นั่งหันหน้าไปทิศใต้
- ถ้าทำวันพุธ นั่งหันหน้าไปทิศเหนือ
- ถ้าทำวันพฤหัสบดี นั่งหันหน้าไปทิศเหนือ
- ถ้าทำวันศุกร์ นั่งหันหน้าไปทิศอาคเนย์
- ถ้าทำวันเสาร์ นั่งหันหน้าไปทิศพายัพ

จากการยึดถือทิศดังนี้จึงต้องทำร้านหรือแคร่ เพราะว่าถ้าทำบนพื้นเรือนที่ยกพื้นต่างระดับ จะไม่สามารถนั่งเปลี่ยนทิศได้ตามวัน

เรื่องการถือทิศนี้ ในการสวดมนต์กรณีสุนัขหรืองูขึ้นเรือน เขาถือว่ามีทิศเข้ามาแล้วดี ออกแล้วดี และที่เข้ามาร้าย ออกไปร้ายดังนี้

บูรพา อาคเนย์ อีสาน ดี

พายัพ ปานกลาง

ประจิม อูธร ทักษิณ หรดี ไม่ดี

คือสมมติว่าสุนัขคาบลูกขึ้นเรือนตรงประตูด้านบูรพาดี จะมีโชคลาก แล้วถ้าสวดมนตร์แล้วมันเดินออกไปที่ประตูทางทิศอุดร ถือว่าโชคที่ได้นั้นได้ง่ายแต่ได้น้อย ถ้าออกไปทางทิศดี ถือว่าได้ง่ายได้มากด้วย ถ้าออกพายัพได้ง่ายแต่ได้พอประมาณ ส่วนที่เข้ามาทางทิศร้ายจะได้ลางโดยยากลำบาก ออกร้ายก็ได้ยากแล้วยังได้น้อย ทำนองนี้

ยังมีข้อยึดถือปลีกย่อยอีกมาก เรื่องที่ควรทราบคือ ถ้าสัตว์มีพิษ เช่น งู ต่อ ตน ผึ้ง เข้ามาไล่กัด ไล่ต่อยอย่างดุขัน ให้ถือว่าแม่เมื่อทำพิธีบูชาแล้ว ก็จำเป็นต้องสละเรือน คือย้ายไปอยู่ที่อื่น โดยต้องออกไปพ้นหมู่บ้านนั้นด้วย อาจจะมีหน้าจึงมาอยู่คืนดังนี้

อันผิวนั้นถ้ามาเกาะอยู่ที่เรือน แต่เกาะแยกกัน ตรงนั้นนิด ตรงนี้หน่อย แบบนี้ก็ไม่ได้ ให้ทำพิธีบูชาแล้วจงสละทิ้งเรือนไป ทิ้งหมู่บ้านไป หรือถ้าจะอยู่เรือนเก่านั้นต้องรื้อเอาไปปลูกในที่แห่งใหม่ แต่ถ้าผึ้งเข้ามาแล้วกลมเกลียวกัน เกาะอยู่รังเดียวกัน บูชาแล้วจะเกิดลาภและชัยชนะ

ถ้าสุนัขมาออกลูกบนเรือน อย่างต้องทำร้านเลย ให้หาไม้ค้ำเกวียน 100 อันมาค้ำที่ได้ดูเรือนตรงจุดศูนย์กลางออกลูกนั้น แล้วสาวคนบูชาจะมีลาภแล การหาไม้ค้ำเกวียนจำนวนมากเป็นการยาก เคยเห็นเขาทำเทียนขึ้น โดยเอาไม้เล็กๆ มาสมมุติก็มี แต่ว่าถ้าเห็นอยู่ว่ามันคาบลูกขึ้นบ้าน หรือวังหาที่จะคลอດลูกบนบ้าน แต่แล้วก็ผลอให้มันขึ้นมาอยู่บนเรือนจนได้ ให้ทำการบูชาแล้วสละลงจากเรือนจากหมู่บ้านไปเสีย จึงจะพ้นความชั่วร้าย

ถ้าสุนัขผสมพันธุ์กันบนเรือนอยู่อาศัย บนเรือ บนแพ ให้ทำพิธีบูชา จะได้ทรัพย์ แต่ถ้าเจ้าของไม่เห็นก็ร้ายเพียงปานกลาง ถ้ามันเข้ามาทางทิศร้ายแต่ออกไปทางทิศดีก็ปานกลางเช่นกัน แต่ถ้ามาทางทิศร้ายออกไปก็ทางทิศร้าย ก็ให้ทำพิธีตามที่กล่าวมานั้น

ถ้ากล้วยออกเครือตามลำต้น หรือมียอดออกกลางลำต้น เจ้าของจะป่วย ถ้าออกหลายๆ ต้น คือนับสิบต้นร้อยต้น ไม่ดีเลย แสดงว่าผีพรายมาเกิดแล้ว จะเกิดโรคระบาดในหมู่บ้าน ผู้คนจะล้มตายเป็นอันมาก ให้มาทำร้านที่ได้ต้นกล้วยนั้นๆ ทำกระทง 9 ห้อง ปั้นรูปพราย 7 คนใส่ในนั้น พร้อมอาหารคาว กระทงใบตอง 20 ใบใส่อาหารหวานคาวทุกใบ ยังมีอาหารคาวอีก 1 สำรับ อาหารหวานอีก 1 สำรับ (2 ถาด) และทำ “เป็ เรียบ” นี้ใช้ 8 อัน ปักในทิศทั้ง 8 ล้อมรอบพิธีนั้น

การปักนี้ปักพร้อมกับสิ่งที่ตำราเรียกว่า “จรวม” คือไม้ไผ่ที่ผ่าด้านปลายแล้วสานเป็นรูปกรวย เพื่อใส่สิ่งสักการบูชา เช่น ดอกไม้ รูปเทียน เป็นต้น ตอนปลายสานเป็นกรวย ตอนต้นเป็นค้ำ ไขปักลงกับพื้น

มีสิ่งบูชา คือ จวมบุญ หมากพลูจิบ 927 คำ กรวย 4 อัน เทียน 4 เล่ม ผ้าขาว 1 พับ สิ่งเหล่านี้ถวายอาจารย์ผู้ประกอบพิธี นอกจากนี้ยังมีธง นัตระระย่า และมีผ้าสีเบญจพรรณดั่งคาดัน โปแป้งครีม น้ำหอม น้ำมันตร์ ข้าวสาร 1 ชัน และให้มีดนตรี เช่น พิณพาทย์หรือมโหรีประโคมบรรเลงอย่างครึกครื้น จึงจะกลายเป็นมีโชคลาภ

ถ้าเกิดจอมปลวกในพื้นที่บริเวณที่อยู่อาศัย ต้องการขุดออก ให้ทำกระทงเก้าห้อง 1 ใบ ปั้นรูปคน 1 คน และรูปเทพเจ้าทั้ง 8 แต่กระทงใบตองต้อง 15 ใบ ใส่ของหวาน เช่น กล้วย อ้อย ข้าวตอก ทำพิธีเช่นบูชา สวดระยับแล้ว ส่งกระทงทั้งหมดไปทิ้งทางทิศตะวันออกจึงจะขุดได้ และไม่ให้ แต่ถ้าปลวกมาทำจอมปลวกที่ได้ดูเรือน หรือได้ดูขุ่นข้าว หรือบนแคร่ หรือบนกระดานพื้น

ก็ตาม ถ้าไม่บูชา ให้อยู่ได้นานที่สุดแค่ 1 ปี 7 เดือนเป็นอย่างมาก นานกว่านี้จะเกิดโทษ คือบ้าหรือเจ็บป่วยอื่นๆ ในตอนที่เริ่มเห็นจอมปลวก ให้อาเป้ง น้ำหอมไปประพรมต้อนรับเขา ยินยอมให้เขามาอยู่ด้วย แล้วสร้างร้านสองร้านคังกล่าวแล้ว มีอาหารหวาน 1 ตำรับ คาว 1 ตำรับ ธง 4 ฉัตร 4 ของหอมต่างๆ เช่น เป้ง น้ำอบ หมอน เสื้อผ้าใหม่ๆ ทุกสี ข้าวขาว ข้าวแดง ข้าวเปลือก ข้าวสาร ร้านระดับล่างให้วางไม้ไผ่ทำฉัตร 9 ชั้น กระทบกบกล้วยชนิดปากหมู 2 ใบ ธงฉัตรต่างๆ วางบนนี้ ในกระทงปากหมูนี้ใส่กระทงใบตอง 4 ใบบรรจุอาหารหวาน และอีกกระทงหนึ่งใส่อาหารคาวในกระทงใบตอง 10 กระทง กระทงปากหมูนี้อันหนึ่งฝังที่ไต้บันไดบ้าน 1 ใบ ฝังที่กลางหมู่บ้าน 1 ใบ และให้มีกระทงกล้วย 4 เหลี่ยม 8 ใบ ปั้นเป้งทำรูปคนใส่อาหารหวานคาวหมากพลูบูชาไปฝังไว้ใน 8 ทิศ ยังมีจรวด คือไม้ไผ่ที่สานเป็นทรงกรวย มีด้ามปักหงายกรวยขึ้นใส่กรวยดอกธูปเทียนบูชา ปักไว้ 8 ทิศ ให้มีกรวย 5 รูป 1 คู่ เทียน 1 คู่ ผ้าขาว 1 ผืนใส่พานตั้งบูชาไว้ และมีข้าวเปลือก 1 ถังอีกด้วย ให้มีคนตรีมาประโคมบรรเลงต้อนรับจึงจะดี หากินมั่งมีศรีสุข

จะเห็นได้ว่าในทางปฏิบัติแล้ว ต้องรอบรู้ในแต่ละเรื่องอย่างละเอียดพิสดาร และด้วยเหตุนี้เป็นหนึ่งในหลายๆ เหตุที่ทำให้หาอาจารย์ที่สามารถ “บ๊องก๊อก” ได้กำลังหมดไปจากสังคมเขมร-ส่วย สำหรับบทมนตร์สวดนั้น มีทั้งชนิดย่อสั้นๆ และชนิดพิสดารเป็นภาษาเขมรแบบเก่าที่ไม่สามารถแปลได้ทุกคำก็ยังมี

กรรมวิธีการรักษาในกัมพูชา



ภาพที่ 5.1 แผนที่แสดงที่ตั้งจังหวัดต่างๆ ในพระราชอาณาจักรกัมพูชา

การรักษาพยาบาลแบบพื้นบ้านของชาวเขมร ในพระราชอาณาจักรกัมพูชา

“...เนียะโม ปุตโร อระหัง อัญขม เถวิคถายบองกุม กุนกรู มะจ๊ะถลั๊ อัญเจิญกรู
 โตจ โจสปีชะนองพนุม อัญเจิญกรูทม โมกเรียะษาขมพอง เรียะษาขามุข เรียะษาขางคะนอง
 กรูเอ็ยจายพอง ออยรวจกร็ยนิสัโตอัว เนียะโม ปุตโร โอเม็ยะ โชมอัญเจิญกรูทมขมเอ็ย โมกเจ็ย
 ปรอญับ เส็ยชอมแดงฤทธิจ้วยออยเจ็ยเพ็ลียมโตอัว โอ มะฮาเคเจ็ยะ มะฮาซั๊กเซ็ต ...” (บทพุชาครู)

โลกหมุนเวียนเปลี่ยนไปในยุคโลกาภิวัตน์ ความเจริญก้าวหน้าด้านต่าง ๆ เข้าถึงบุคคล
 ทุกถิ่นที่ มนุษย์ทุกผู้ทุกนามและทุกวัฒนธรรมต่างรับเอาความเจริญก้าวหน้าเข้าไปใช้เพื่อสนองต่อ
 ความต้องการของตนเองในปัจจุบันี่ประกอบด้วย อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค
 เพื่อบำบัดการเจ็บป่วย แต่ชาวเขมร ก็ยังยึดมั่นในวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ปฏิบัติสืบ

ทอดกันมายาวนาน โดยเฉพาะความเชื่อว่าการเจ็บป่วยเกิดได้ทั้งจากธรรมชาติที่เชื้อโรคเป็นพาหะ และส่วนหนึ่งเกิดจากการกระทำของผี จึงต้องทำพิธีกรรมบูชาเพื่อการบำบัดรักษา มีการใช้สมุนไพร คนตรีพื้นบ้าน การร่ายรำ การร้องเพลงเพื่ออ่อนนวล การสวดและการใช้คาถาอาคมควบคู่กันไป ซึ่งสิ่งดังกล่าวนี้เป็นสาระสำคัญต่อการรักษาพยาบาลแบบพื้นบ้านของชาวเขมรที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาอย่างต่อเนื่องจากอดีตถึงปัจจุบันโดยไม่ปฏิเสธการรับการรักษาจากแพทย์สมัยใหม่ ดังนั้นจึงใช้วิธีการรักษาพยาบาลทั้งสองอย่างควบคู่กันไป ทั้งนี้ด้วยมูลเหตุข้อจำกัดในเรื่องของการคมนาคมและการเข้าถึงระบบสาธารณสุขสมัยใหม่ยังมีน้อย การพึ่งพิงการรักษาพยาบาลแบบพื้นบ้านในกัมพูชาจึงมีอยู่มากสืบเนื่องมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน

ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับประเทศกัมพูชา

ประเทศกัมพูชา เป็นประเทศที่อยู่ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีพรมแดนทางทิศใต้จรดกับอ่าวไทย ทางทิศตะวันตกติดกับประเทศไทย ทางทิศเหนือติดกับประเทศไทยและลาว ทางทิศตะวันออกติดกับเวียดนาม

1. ประวัติศาสตร์

ประเทศกัมพูชาเคยเป็นอาณาจักรอันยิ่งใหญ่ในอดีต รัฐอันเก่าแก่ก็คือฟูนัน และต่อมาด้วย เจนละ ในช่วงศตวรรษที่ 3 ที่ 4 และที่ 5 รัฐดังนี้ได้รวมกันเป็นอาณาจักรอันยิ่งใหญ่ที่มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับประเทศอินเดียและจีน หลังจากการล่มสลายไปของอาณาจักร ก็ยังเกิดมีอาณาจักรเขมรในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จนถึงศตวรรษที่ 15 ศูนย์กลางอำนาจของอาณาจักรนี้คือ นครวัด หลังจากแพ้สงครามกับไทย ชาวเขมรได้ทิ้งนครวัดไปใน ค.ศ 1432 และมาตั้งเมืองใหม่ คือ เมืองลงแวกที่มีชื่อเสียง แต่สงครามที่เกิดขึ้นกับไทยและเวียดนาม ทำให้เขมรเสียแดนดินเป็นจำนวนมาก และเมืองลงแวกได้เสียไปในค.ศ. 1594 ต่อมาประเทศกัมพูชาได้ตกอยู่ใต้มือของไทย และเวียดนามในช่วงต่อมา

ในปี ค.ศ. 1863 พระบาทนโรดอม ได้แสวงหาความช่วยเหลือจากประเทศฝรั่งเศส ในปี 1867 พระมหากษัตริย์ไทยได้ลงลายชื่อสนธิสัญญาฉบับฝรั่งเศสในการปกครองแดนดินของกัมพูชา และได้คืนจังหวัดพระตะบองและเสียมเรียบมาแก้มพูชาโดยสนธิสัญญาพรมแดนระหว่างไทยและฝรั่งเศสในปี ค.ศ. 1906

ประเทศกัมพูชาได้ตกลงใต้การปกครองของฝรั่งเศสตั้งแต่ปีค.ศ. 1863 จนถึง ค.ศ. 1953 และได้ประกาศอิสระในวันที่ 9 เดือนพฤศจิกายน ค.ศ 1953 โดยพระบาทนโรดอมสีหนุ

ในปี ค.ศ 1955 พระบาทสีหนุถูกเลือกตั้งเป็นผู้นำประเทศ แต่ในปี ค..ศ 1970 ถูกนายพล ลนนลกับพระบาทสี โสวัต สิริมะตะ ทำรัฐประหาร ในขณะที่พระบาทเดินทางไปประเทศจีน สงครามในประเทศเวียดนามส่งผลกระทบอย่างมากมายต่อประเทศกัมพูชา ชาวเขมรนับหมื่นคน

เสียชีวิตด้วยการมาทิ้งระเบิดของอเมริกา ต่อมาก็เกิดมีสงครามภายในประเทศระหว่างรัฐบาล
 ลนนล ที่มีอเมริกาอยู่เบื้องหลัง กับนายพลปอลพต ที่มีจีนอยู่เบื้องหลัง หลังจากได้ชัยชนะ พวกเขมร
 แดงได้เข้าเมืองพนมเปญและขึ้นครองอำนาจในปี ค.ศ. 1975 ที่มีปอลพต เป็นผู้นำประเทศ ในการ
 ปกครองของปอลพต ประชาชนถูกส่งไปอยู่ที่ชนบทเพื่อทำการเกษตร คือในระบอบนี้ไม่มีคนใน
 เมืองเลย ไม่มีการจ่ายเงิน ไม่มีคนจนคนรวย ชาวเขมรประมาณ 1-3 ล้านคนถูกทารุณจนตายด้วย
 ทำงานหนัก ไม่มีอาหารกิน และไม่มียารักษาโรค

ในปี ค.ศ. 1979 กองทัพเวียดนามได้เข้าไปปลดปล่อยระบอบปกครองของปอลพต แล้วได้
 มีส่วนร่วมในการปกครองประเทศกัมพูชาจนถึงปี ค.ศ. 1989 ที่มีระยะเวลา 10 ปี

ใน ค.ศ. 1991 สันติสัญญาสันติภาพได้จัดขึ้นในกรุงปารีส ประเทศ ฝรั่งเศสเพื่อรวบรวม
 กันก่อสร้างประเทศชาติ ใน ค.ศ. 1993 ประเทศกัมพูชาได้จัดให้มีการเลือกตั้งโดยองค์การ
 สหประชาชาติ

2. การเมือง

สภาพการเมืองในกัมพูชาปัจจุบันถือว่ามิเสถียรภาพ พรรคการเมืองสองพรรคหลักซึ่ง
 ประกอบขึ้นเป็นรัฐบาลกัมพูชา คือ พรรคประชาชนกัมพูชา (CPP) ของสมเด็จฮุน เซน และพรรค
 ฟุนซินเปค (FUNCINPEC) ของสมเด็จกรมพระนโรดมรณฤทธิ์ สามารถร่วมมือกันได้อย่างราบรื่น
 ทั้งในด้านบริหารและด้านนิติบัญญัติ รวมทั้งมีท่าทีที่สอดคล้องกันเป็นส่วนใหญ่ในประเด็นทาง
 การเมืองสำคัญๆ ของประเทศ อาทิ เรื่องการนำตัวอดีตผู้นำเขมรแดงมาพิพากษาโทษ เป็นต้น

กลุ่มการเมืองฝ่ายตรงข้ามรัฐบาลยังไม่มีความเข้มแข็งมากพอ และคงสามารถทำได้
 เพียงแต่สร้างผลกระทบทางลบต่อภาพลักษณ์ของรัฐบาล โดยในทางการเมือง พรรคสม รังสี พรรค
 การเมืองฝ่ายค้านหนึ่งเดียวในสภาแห่งชาติกัมพูชา ได้เคลื่อนไหวตรวจสอบการทำงานของรัฐบาล
 กัมพูชาอย่างแข็งขัน พยายามชี้ให้สาธารณชนและนานาชาติ เห็นถึงการทุจริตและประพฤติดมิชอบ
 ของรัฐบาล รวมทั้งการใช้อำนาจทางการเมืองเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัวและของพรรค อย่างไรก็ตาม
 ในด้านความมั่นคง มีปรากฏการณ์ใหม่ คือ ได้เกิดกลุ่มติดอาวุธที่มีวัตถุประสงค์จะโค่นล้มรัฐบาล
 ของสมเด็จฮุน เซน ที่สำคัญคือ Cambodian Freedom Fighters (CFF) ซึ่งมีชาวกัมพูชาสัญชาติ
 อเมริกันเป็นหัวหน้า กลุ่มดังกล่าวได้ก่อการร้ายขึ้นในกรุงพนมเปญเมื่อวันที่ 25 พฤศจิกายน พ.ศ.
 2543 แต่รัฐบาลกัมพูชาสามารถควบคุมสถานการณ์ไว้ได้และอยู่ระหว่างกระบวนการพิพากษาตัว
 ผู้กระทำผิด

3. การแบ่งเขตการปกครอง

ประเทศกัมพูชาแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 20 จังหวัด (เขต: provinces; *khet*) และ 4 เทศบาล (กรุง: municipalities; *krung*) ได้แก่ จังหวัดบันเตียเมียนเจย(Banteay Meanchey) บัตตอมบอง(Battambang) กอมปงจาม(Kampong Cham) กอมปงชะนัง (Kampong Chhnang) กอมปงสเปอ(Kampong Speu) กอมปงธม (Kampong Thom) กอมโปด(Kampot) ก็อนดาล (Kandal) เกาะกง(Koh Kong) กรอแจ๊ะ(Kratié) มณฑลคีรี(Mondulkiri) อุดรเมียนชัย(Oddar Meanchey) พระวิหาร(Preah Vihear) โพธิ์ซัด(Pursat) เปรยเวง(Prey Veng) รัตนคีรี(Rattanakiri) เสียมเรียบ (Siem Reap) สตึงแตรง(Stung Treng) สวายเรียง(Svay Rieng) ตาแกว(Takéo) กรุงพระสีหนุ (Sihanoukville) กรุงพนมเปญ(Phnom Penh) กรุงแกบ(Kep) และกรุงไปลิน(Pailin)

4. ภูมิประเทศ

ประเทศกัมพูชามีพื้นที่ 181035 ตารางกิโลเมตร มีพรมแดน 800 กิโลเมตรติดกับประเทศไทยในทิศตะวันตกและทิศเหนือ 541 กิโลเมตรติดกับประเทศลาวในทิศเหนือเฉียงตะวันออก และ 1228 กิโลเมตรติดกับประเทศเวียดนามในทิศตะวันออกและทิศตะวันออกเฉียงใต้ และมีชายทะเล 443 กิโลเมตร ส่วนใหญ่เป็นที่ราบ ประกอบด้วยที่ราบรอบทะเลสาบเขมร และที่ราบลุ่มแม่น้ำโขง มีทิวเขาล้อมรอบทางเหนือ คือ เทือกเขาพนมดงรัก

กัมพูชามีลักษณะภูมิประเทศคล้ายสามหรืออ่าง คือ ตรงกลางเป็นแอ่งทะเลสาบและลุ่มแม่น้ำโขงอันกว้างขวาง มีทิวเขาล้อมรอบอยู่ 3 ด้าน ได้แก่

ด้านตะวันออกเฉียงเหนือมีแนวเทือกเขาอันนัมที่เป็นพรมแดนกับประเทศเวียดนาม

ด้านเหนือและตะวันตกเฉียงเหนือมีแนวเทือกเขาพนมดงรักที่เป็นพรมแดนกับประเทศไทย

ด้านใต้และตะวันตกใต้มีแนวเทือกเขาบรรทัดที่เป็นแนวพรมแดนกับประเทศไทย เฉพาะด้านตะวันออกเฉียงใต้เท่านั้นที่เป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำโขง

4.1 แม่น้ำ/ทะเลสาบสำคัญ

แม่น้ำโขง ไหลจากลาวเข้าสู่ภาคเหนือของกัมพูชาแล้วไหลผ่านเข้าเขตเวียดนาม มีความยาวในเขตกัมพูชารวม 500 กิโลเมตร

แม่น้ำทะเลสาบ เชื่อมระหว่างแม่น้ำโขงกับทะเลสาบ ความยาว 130 กิโลเมตร ในฤดูแล้งมีความใหญ่ 2590 ตารางกิโลเมตร และฤดูฝน 24605 ตารางกิโลเมตร

แม่น้ำบาสัก (Bassac) เชื่อมต่อกับแม่น้ำทะเลสาบที่หน้าพระมหาราชวัง กรุงพนมเปญ ความยาว 80 กิโลเมตร

ทะเลสาบโตนเลสาบ อยู่ห่างจากกรุงพนมเปญประมาณ 100 กิโลเมตร ฤดูน้ำหลากน้ำท่วมถึง 7,500 ตารางกิโลเมตร ลึกถึง 10 เมตร โตนเลสาบครอบคลุมพื้นที่ 5 จังหวัด ได้แก่ กำปงธม กำปงชนัง โพธิ์สัณฑ์ พระตะบอง และเสียมเรียบ ในโตนเลสาบมีปลาชุกชุมกว่า 300 ชนิด

4.2 ภูเขา

ยอดเขาสูงที่สุดของกัมพูชาคือ พนมออร์ล สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง 1,813 เมตร ทิศเหนือของกัมพูชามีเขตแดนติดกับประเทศไทยระยะทางยาว 750 กิโลเมตร ติดกับจังหวัด อุบลราชธานี ศรีสะเกษ สุรินทร์ บุรีรัมย์ สระแก้ว จันทบุรี ตราด โดยมีเทือกเขาพนมดงรัก และเทือกเขาบรรทัดกั้น

4.3 ป่าไม้

กัมพูชาเป็นประเทศที่มีป่าไม้อุดมสมบูรณ์มากที่สุดหากเปรียบเทียบกับประเทศเพื่อนบ้านปัจจุบันป่าไม้ลดลงอย่างมากหลังจากที่รัฐบาลเปิดให้สัมปทานป่ากับบริษัทเอกชนจากประเทศ อินโดนีเซีย มาเลเซีย และญี่ปุ่น

5. ภูมิอากาศ

มีอากาศมรสุมเขตร้อนเป็นแบบร้อนชื้นแถบมรสุม ฤดูฝนเริ่มจากเดือนพฤษภาคมถึง ตุลาคม ฤดูแล้ง เริ่มจากเดือนพฤศจิกายน-เมษายน เดือนเมษายนมีอุณหภูมิสูงสุดที่สุด เดือนมกราคมมีอุณหภูมิต่ำที่สุด เดือนตุลาคมมีฝนตกชุกที่สุด

6. เศรษฐกิจ

ภาวะเศรษฐกิจของกัมพูชาหลังจากมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสังคมนิยมเป็นระบอบประชาธิปไตย และหลังจากสงครามภายใน ประเทศกัมพูชาเริ่มสงบลง และเริ่มพัฒนาฟื้นฟูบูรณะประเทศ ทำให้ความต้องการสินค้าและบริการเพิ่มมากขึ้น จึงเปิดโอกาสให้ประเทศทำการค้าขายกับต่างประเทศมากยิ่งขึ้น กัมพูชาจึงกำหนดนโยบายที่มุ่งหวังการพัฒนา ศักยภาพทางการเกษตร การท่องเที่ยว และส่งเสริมให้มีการลงทุนจากต่างชาติ โดยกำหนดยุทธการต่างๆ เพื่อเพิ่มรายได้ของรัฐและได้ดำเนินมาตรการต่างๆ อย่างต่อเนื่อง เช่น การปรับปรุงกฎหมาย ด้านเศรษฐกิจ การเพิ่มสิทธิประโยชน์แก่นักลงทุนต่างประเทศ การปฏิรูประบบจัดเก็บภาษีเงินได้ และเร่งรัดพัฒนา โครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ เช่น สนามบิน ถนน ไฟฟ้า ประปา และสาธารณูปโภคต่างๆ เป็นต้น ภายใต้ความช่วยเหลือจากกองทุนการเงินระหว่างประเทศ ธนาคารเพื่อการพัฒนาแห่งเอเชีย และ UNDP รวมทั้งประเทศที่ให้ความช่วยเหลืออื่นๆ

แต่การพัฒนาเศรษฐกิจของกัมพูชาได้เติบโตอย่างช้าๆ โดยเฉพาะในช่วงปี 2540-2541 กัมพูชาต้องเผชิญกับวิกฤติเศรษฐกิจในภูมิภาคเอเชีย และความขัดแย้งทางการเมืองภายในประเทศ ส่งผลให้นักลงทุนต่างประเทศถอนตัวออกจากประเทศกัมพูชา ส่งผลให้การฟื้นฟูบูรณะและการ

พัฒนาประเทศเป็นไปอย่างล่าช้า แต่หลังจากปี 2542 สถานการณ์การเมืองกัมพูชาเริ่มมีความมั่นคงพอสมควร และนับเป็นปีแรกที่กัมพูชามีสันติภาพอย่างแท้จริง เพราะปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองภายในหมดไป ปัจจุบัน กัมพูชากำลังพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เพื่อให้อัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจขยายตัวอย่างต่อเนื่อง ในเกณฑ์ร้อยละ 6-7 ต่อปี ภาวะเศรษฐกิจของกัมพูชาในอดีตที่ผ่านมาสามารถสรุปได้ดังนี้

สินค้าเกษตรกรรมถือว่าเป็นแหล่งรายได้หลักของประเทศประมาณร้อยละ 43 ของ GDP มาจากข้าวและปศุสัตว์ ส่วนการประมงและป่าไม้มีสัดส่วนประมาณร้อยละ 5 สินค้าเกษตรที่ส่งออกได้แก่ข้าว ไม้ และยางพารา รองลงมาได้แก่ ข้าวโพด ถั่วเหลือง สัตว์มีชีวิต ผลไม้ และปลา เป็นต้น ทว่าไปกัมพูชามีสินค้าส่งออกที่สำคัญได้แก่ เสื้อผ้าและเครื่องนุ่งห่ม ไม้ ยางพารา ข้าว และปลา สินค้านำเข้าที่สำคัญได้แก่ผลิตภัณฑ์น้ำมันเชื้อเพลิง นูหรี ทอง วัสดุก่อสร้าง เครื่องจักรและเครื่องยนต์

ปี 2547 EIU และ IMF คาดว่าเศรษฐกิจกัมพูชาจะขยายตัวเพิ่มขึ้นเป็น 5.5 % - 5.8 % ซึ่งใกล้เคียงกับอัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจที่รัฐบาลกัมพูชาคาดว่าจะขยายตัวสูงถึง 5.5 % - 6.0 % เนื่องจากรายได้จากการส่งออกเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง เมื่อเดือนธันวาคม 2546 รัฐบาลสหรัฐอเมริกาประกาศเพิ่มโควตานำเข้าสิ่งทอสำหรับปี 2547 ให้กัมพูชาเพิ่มขึ้นอีก 14 % ซึ่งคาดว่าจะทำให้กัมพูชามีรายได้จากการส่งออกเสื้อผ้าสำเร็จรูปไปสหรัฐฯ เพิ่มขึ้น และภาคธุรกิจก่อสร้างเริ่มฟื้นตัวดีขึ้น และจากการที่กัมพูชาได้เข้าเป็นสมาชิก ใหม่ของ WTO อย่างสมบูรณ์เมื่อเดือนตุลาคม 2547 ทำให้กัมพูชามีพันธกรณีที่ต้องเร่งปรับปรุงกฎหมายด้านการลงทุนให้ได้มาตรฐานสากล ซึ่งจะทำให้ให้นักลงทุนเกิดความเชื่อมั่นและเข้าไปลงทุนในกัมพูชาเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการย้ายฐานการผลิตเข้าไปตั้งโรงงานผลิตเสื้อผ้าสำเร็จรูปในกัมพูชาเพื่อส่งออก เนื่องจากกัมพูชายังมีอัตราค่าจ้างแรงงานที่ต่ำ ทางด้านอัตราเงินเฟ้อ EIU และ IMF คาดว่าปี 2547 กัมพูชามีอัตราเงินเฟ้อเฉลี่ยเพิ่มขึ้นเป็น 3.1 % - 3.5 % จากอัตราเงินเฟ้อเฉลี่ยราว 1.3 % - 2.6 % ในปี 2546 เนื่องจากราคาอาหารในประเทศปรับตัวสูงขึ้นตามราคาสินค้าโภคภัณฑ์ในตลาดโลก (ธนาคารเพื่อการส่งออกและนำเข้าแห่งประเทศไทย, 2547)

7. ประชากร

จำนวนประชากร 14, 071,000 (ก.ค. 2548)

เชื้อชาติ ชาวเขมร 90% ชาวจีน 4% ชาวเวียดนาม 3 % อื่นๆ เช่นชาวไทย
ชาวลาว
ชาวจาม ชาวจะราย ชาวระแคว์ ชาวเสตียง ชาวมุญ และ
ชาวเปือร์ 3% เป็นต้น

ภาษา	ภาษาเขมรเป็นภาษาราชการ ส่วนภาษาที่ใช้โดยทั่วไป ได้แก่ ภาษาอังกฤษ ภาษาฝรั่งเศส ภาษาเวียดนาม ภาษาไทย และภาษาจีน
ศาสนา	รัฐธรรมนูญกัมพูชาบัญญัติให้ศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ เพราะมีผู้นับถือพระพุทธศาสนา 95% ศาสนาอิสลาม 3% ศาสนาคริสต์ 1.7% ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู 0.3%

ประเพณีตามเดือนในรอบปีของชาวกัมพูชา

อุกญาเทพพิฑู ซิม กรอเสม และขุนอุมมเปรยเจีย จาบ ฟิน (1951 : 5-32) ประชาชนชาวกัมพูชาได้เขียนประเพณีตามเดือนในรอบปีของชาวเขมร โดยเริ่มนับตั้งแต่เดือนเมษายน เป็นต้นไป ต้นฉบับเป็นเอกสารภาษาเขมร ซึ่งแปลเป็นภาษาไทยได้ดังนี้

แคแฉตร์ (เดือนห้า- เมษายน) ได้แก่ พิธีตรุษสงกรานต์ พิธีทำบุญขึ้นปีใหม่ ซึ่งมีทั้งบุญขึ้นปีใหม่ของประชาชน บุญขึ้นปีใหม่ในพระราชวัง และบุญขึ้นปีใหม่ของบารุ (พราหมณ์)

แคพิส้าค (เดือนหก-พฤษภาคม) ได้แก่ พระราชพิธีขึ้นเนียะตา พระราชพิธีจรดพระนังคัล พิธีสลาภภัต และพิธีวิสาขบูชา

แคเจ๊ะ (เดือนเจ็ด-มิถุนายน) ได้แก่ พระราชพิธีพรมศาสตร์

แคอาษาฒ (เดือนแปด-กรกฎาคม) ได้แก่ พระราชกุศลหล่อเทียนพรรษา พระราชกุศลบวชนาค และพระราชพิธีนิมนต์เทวรูปเข้าพรรษา

แคสรพณ (เดือนเก้า-สิงหาคม) ได้แก่ พระราชพิธีบูชาพระบรรค์ ซึ่งเป็นพระราชพิธีเสด็จออกประพาสบึงเก็บดอกบัวถวายพระ

แคภัทรบ้อท (เดือนสิบ-กันยายน) ได้แก่ พระราชกุศลถือบิณฑิ์และกะจุมบิณฑิ์ (ประชุมบิณฑิ์) พระราชพิธีถวายพระราชกุศล พระราชพิธีถวายพระบิดร พระราชพิธีอภิเษก พระพุทธรูป และพระราชพิธีตักบิณฑิ์ถวายเทวรูป

แคอาสตุจ (เดือนสิบเอ็ด-ตุลาคม) ได้แก่ พิธีปวารณาออกพรรษา พระราชกุศลเทศนา คาทาพัน และพระราชกุศลกฐินทาน

แคกัตเด็ก (เดือนสิบสอง-พฤศจิกายน) ได้แก่ พระราชพิธีแข่งเรือ ลอยกระทง กินข้าวเม่า และไหว้พระจันทร์

แคมิคเซร์ (เดือนอ้าย-ธันวาคม) ได้แก่ พิธีเล่นว่าว ชักโคม และพิธีถวายพระจุฬามณีเจดีย์

แฆโบษย์ (เดือนยี่-มกราคม) ได้แก่ พิธีทำโรงทานให้ทานเพลิง นิมนต์พระสงฆ์เข้า
ปริวาสกรรม ปลงอาบัติ และพิธีเวรข้าวแช่ถวายพระสงฆ์

แฆเม็ยค (เดือนสาม-กุมภาพันธ์) ได้แก่ พระราชพิธีเผาข้าว และพระราชพิธีวัน
มาฆบูชา

แฆคอลคูน (เดือนสี่-มีนาคม) ได้แก่ พระราชพิธีตรุษสงกรานต์

ประเพณีและพิธีกรรมที่ปฏิบัติในรอบปีที่สำคัญ

ชาวกัมพูชามีประเพณีและพิธีกรรมที่ปฏิบัติในรอบปีตลอดระยะเวลาเพราะมีความเชื่อ
และศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างมาก หากสังเกตเมื่อเข้าไปในชุมชนในประเทศกัมพูชาแล้ว จะ
เห็นว่าความศรัทธาของชาวบ้านปรากฏให้เห็นจากสิ่งปลูกสร้างที่เป็นศาสนสถานที่ใหญ่โตและ
ประณีต และแสดงให้เห็นถึงความเชื่อความเลื่อมใสและความมุ่งมั่นในประเพณีและพิธีกรรมอย่าง
ยิ่ง ซึ่งในที่นี้จะได้นำเสนอบางประเพณี พิธีกรรมที่สำคัญ ๆ พอสังเขป ดังนี้

1. ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต

1.1 ประเพณีการเกิด การเกิดเป็นเรื่องที่สังคมเขมรให้ความสำคัญ คนในสมัย
โบราณได้จัดให้มีกฎระเบียบในการอบรมสั่งสอนถึงสตรีที่ตั้งครรภ์ เช่น ห้ามนอนกลางวัน ห้ามนั่ง
ขวางบันได ห้ามเอื้อมมือจับสิ่งที่อยู่สูง เพื่อป้องกันอันตรายที่อาจจะเกิดในระหว่างตั้งครรภ์ และ
เพื่อให้คลอดลูกได้ง่าย และเพื่อให้แม่มีความปลอดภัย ในสมัยก่อนหญิงที่คลอดลูกแล้วต้องอยู่ไฟ
ประมาณ 3 - 7 วัน เพื่อเป็นการรักษาสุขภาพของแม่ให้แข็งแรง และมีความเชื่อเรื่องผีปอบ ผีพราย
ว่าจะมารบกวน ในวันสุดท้ายของการอยู่ไฟจะมีการจัดพิธีบวงสรวงพระแม่ธรณี เพื่อขอให้รักษาแม่
และทารกที่เกิดใหม่ ต่อมาหญิงที่เป็นแม่ของทารกต้องทำพิธีให้สิ่งตอบแทนและพิธีขอขมาโทษ
หมอดำแย (ฉมอม) ที่ได้เหนี่ยวยากลำบากในการทำคลอดของตนเองครั้งนี้ นอกจากนี้ยังมีพิธี
ประสิทธิ์(ปะเซ้อะ) ทารก โดยวางทารกตรงกลางห้อง หันหัวไปทางทิศตะวันออก ข้างปลายขามี
สิ่งของต่างๆ เช่น อาหารการกิน ผ้านุ่มๆ และเครื่องประดับอื่นๆ เพื่อจะทำพิธีเปิดตาของทารก
ต่อมาก็จะทำพิธีเรียกขวัญทารกโดยใช้ฝ้ายผูกกับแหวน และเรียกขวัญให้มาอยู่รักษาทารกต่อไป
สุดท้ายก็จะผูกข้อมือและมอบเงินทองให้แก่ทารก

1.2 ประเพณีการบวช เมื่อผู้ชายมีอายุครบ 20 ปี ก็จะบวชเป็นพระภิกษุใน
พระพุทธศาสนา เพื่อศึกษาธรรมวินัย นำมาเป็นหลักในการประพฤติปฏิบัติต่อไป ผู้ที่จะบวชต้องหา
วันบวช และหาอุปัชฌาย์เพื่อบวชให้ตน ตามประเพณีการบวชมักจะทำขึ้นในช่วงก่อนเข้าพรรษา
และส่วนใหญ่จะบวชประมาณ 3 เดือน พ่อแม่ต้องนำลูกชายที่จะบวชไปพบกับอุปัชฌาย์ เพื่อตรวจ
วันเดือนปีและหาฤกษ์ยามกำหนดวันบวชให้ เมื่อใกล้ถึงวันบวช จะต้องนำดอกไม้ธูปเทียนไปลา
ญาติ พี่น้อง เพื่อเป็นการแสดงความเคารพและขอขมาขอโทษกรรม ผู้รับขอมาต้องกล่าวคำว่า

อโหสิ ด้วยใบหน้ายิ้มแย้มแจ่มใส เพื่อให้เจ้านาจมีความสบายใจ ในวันบวชจะมีการแห่ناقไปวัด พร้อมกับสิ่งของต่างๆ เพื่อให้อุปัชฌาย์ทำพิธีบวชให้เจ้านาจ ในตอนสายของวันสุกดิบ เจ้านาจจะกลับบ้านให้พ่อแม่ทำพิธีตัดผมเพื่อเอาฤกษ์เอาชัย แล้วจึงกลับวัดให้พระพี่เลี้ยงโกนผมให้ หรืออาจจะมีพิธีอาบน้ำناق ในตอนเย็นวันสุกดิบ เจ้าภาพจะนิมนต์พระสงฆ์มาสวดมนต์ฉลองناق และส่วนใหญ่เป็นสมภารเจ้าวัด จะมาเทศน์สอนناقเกี่ยวกับเรื่องคุณของพ่อแม่ ตลอดจนถึงข้อปฏิบัติเมื่อบวชแล้ว

1.3 ประเพณีเข้าร่วม (โกลมะลู้บ) เป็นประเพณีที่มีมานานแล้วในสังคมเขมรตั้งแต่อดีต ทำพิธีนี้เมื่อลูกสาวเข้าสู่วัยรุ่น พ่อแม่จะต้องเตรียมจัดพิธีเข้าร่วมให้แก่ลูกของตน แม้ว่าจะอยู่ในสถานภาพลำบากอย่างไรก็ตาม ระยะเวลาในการเข้าร่วม ใช้เวลา 3 - 6 เดือน หรืออาจนานกว่านั้น เป็นไปตามความสามารถและงบประมาณของตน พิธีนี้เพื่อแสดงให้ญาติและชาวบ้านได้รับรู้ ในการเข้าร่วมจะมีข้อห้ามบางอย่าง เช่น กักหญิงสาวให้อยู่ในห้องหรืออยู่แต่ภายในบ้าน ห้ามพูดคุยกับผู้ชาย ห้ามรับประทานอาหารประเภทเนื้อสัตว์ หรือปลา ภาระกิจของหญิงสาวที่เข้าร่วมคือเรียนรู้สิ่งต่างๆ เช่น คำสอนสตรี เรียนวิชาแม่บ้าน เป็นต้น โดยแม่จะเป็นผู้สอนวิชาแม่บ้านการเรือน พ่อเป็นผู้สั่งสอนเรื่องศีลธรรม จริยธรรมและคุณธรรม เมื่อครบกำหนดเวลาเข้าร่วมแล้ว ก็จะเตรียมจัดพิธีออกจากกรมโดยจัดพิธีอย่างยิ่งใหญ่อีกที การทำพิธีเข้าร่วมนี้มีจุด ประสงค์ 4 อย่าง คือ การประกาศความเป็นสาวเต็มตัวให้ลูกสาว เพื่อบ่มผิวและดูแลสุขภาพร่างกายให้ลูกสาว เพื่อฝึกอบรมลูกสาว ให้มีคุณสมบัติที่เพียบพร้อมด้วยวิชาแม่บ้านการเรือนและการประกอบอาชีพ และจะประสงค์ข้อสุดท้ายคือสร้างความสนใจให้ญาติและเพื่อนบ้านด้วยคุณสมบัติกิจกรรมารยาท และวิชาความรู้ที่ได้รับจากการเข้าพิธีเข้าร่วม (Meach. 2007 : 16-52)

1.4 ประเพณีการขึ้นบ้านใหม่ หลังจากการสร้างบ้านเสร็จแล้ว ก็จะจัดพิธีขึ้นบ้านใหม่ เพื่อเป็นความสิริมงคล และความเจริญรุ่งเรือง ในการประกอบพิธีกรรมจะต้องหาวันดี หากฤกษ์ยามที่เป็นมงคล ในวันพิธีขึ้นบ้านใหม่จะมีการแห่อ้อมบ้านบ้านหลังใหม่โดยแห่วนขวา 3 รอบ ขบวนแห่ประกอบด้วย ญาติพี่น้อง อาจารย์ผู้ประกอบพิธีกรรม และจัดให้มีตัวแทนเทวดา 2 คน ฝั่ อยู่ภายในบ้านหลังใหม่ ตัวแทนเทวดา ร้องถามขบวนแห่นั้นว่า เป็นใคร มาจากไหน อาจารย์ที่เป็นผู้นำตอบว่า เรามาจากที่ไกล โดยนำเอาเครื่องอุปโภคบริโภคอย่างมากมายมาหาที่อยู่ ได้ยินว่าที่นี่มีบ้านที่ว่างอยู่ และเราหวังว่า เมื่อได้อยู่แล้วจะก่อให้เกิดความสุขความเจริญ เมื่อตกลงกันแล้ว ตัวแทนเทวดาจะตอบว่า เจริญขึ้นบ้านมาเลย บ้านนี้ใครได้อยู่แล้วจะทำให้มีความสุขความเจริญ ทรัพย์สินสมบัติบริบูรณ์ ต่อมาหญิงเจ้าของบ้านจะขึ้นไปบนบ้านก่อนคนอื่นๆ และตามด้วยคนในขบวนแห่โดยมีสิ่งของจำนวนมาก และจัดวางสิ่งของไว้ตามที่ที่กำหนด เสร็จแล้วจะจัดพิธีเช่น

ดวงวิญญาณของบรรพบุรุษที่ได้ดวงกลับไป เช่นเจ้าของน้ำเจ้าของดิน เพื่อขอพรชัยและความเป็นสิริมงคล (Nhean and Chea. 2002 : 15-18)

1.5 ประเพณีการแต่งงาน ในสังคมเขมรพิธีแต่งงานเป็นประเพณีที่มีบัญญัติให้มีความสำคัญเสมอกับคำว่า ข้อผูกมัด ชายหญิงที่จะเป็นสามีภรรยาด้วยกันต้องผ่านพิธีแต่งงานกันเพื่อเป็นความเป็นสิริมงคลและความมีเกียรติ ก่อนที่จะถึงพิธีแต่งงานนั้นต้องมีพิธีทาบทาม และพิธีการหมั้นก่อน การทาบทามดำเนินไปจำนวน 3 ครั้ง ถ้าการทาบทามครั้งที่3 ได้ตกลงกันแล้ว ก็จะจัดพิธีที่ภาษาเขมรเรียกว่า “ซีสลาต็อก” ต่อมาจะมีการหมั้น พิธีการหมั้นจัดทำขึ้นจำนวน 3 ครั้งเช่นกัน ในพิธีการหมั้นจะมีการเรียกสินสอดและสิ่งของต่างๆที่จะใช้ในพิธีแต่งงาน หลังจากการหมั้นแล้ว ฝ่ายชายอาจช่วยทำงานในบ้านของฝ่ายหญิง และว่าที่เจ้าสาวจะเป็นคนจัดแจงข้าวน้ำและที่นอนให้ เมื่อถึงกำหนดวันแต่งงานก็จะจัดพิธีขึ้นบ้านของเจ้าสาว ตามประเพณีแต่โบราณของเขมร การแต่งงานจะต้องทำ พิธี 3 วัน คือวันแรก เป็นวันเข้าโรง วันที่สอง เป็นวันกินกำหนด และวันที่สามเป็นวันไหว้ ในแต่ละวันนี้มีพิธีหลายขั้นตอน แต่ปัจจุบันไม่ได้ทำตามขั้นตอนทั้งหมด เพราะใช้เวลานานมาก ตัดเอาทำเพียงหนึ่งวันหรือแค่ช่วงเช้าในวันเดียวเท่านั้น ในขั้นตอนพิธีกรรมบางช่วงจะมีการเกี่ยวข้องกับเรื่องนิทานต่างๆ เนื้อหาเป็นเรื่องราวที่เป็นคติสอนใจ

1.6 ประเพณีงานศพ เมื่อมีคนตายในครอบครัว จะอาบน้ำให้ศพและแต่งกายให้ใหม่ เสร็จแล้วใช้ฝ้ายผูกข้อมือ คอ และข้อเท้า นำเอาทองคำใส่ลงในปากคนตาย และใช้ผ้าขาวผิตบนศพ บริเวณด้านหัวศพจะจุดตะเกียงและธูป พร้อมกับสิ่งของต่างๆที่เป็นของสิ่งของเครื่องใช้วางไว้ข้างศพ เพื่อให้ศพนำเอาไปใช้ในโลภหน้า ก่อนจะนำศพวางในโลง จะนิมนต์พระมาสวดบังสุกุล การทำพิธีสวดศพจะมีระยะเวลาแตกต่างกันไป อาจจะเป็น 2 วัน หรือ 3 วัน หรือนานกว่านี้ก็ได้ เมื่อถึงเวลาที่จะนำศพไปเผา จะนิมนต์พระมาสวดพร้อมกับให้ลูกชายหรือญาติ บวชหน้าไฟให้แก่ผู้ตายแล้วแหศพออกไปที่เผาโดยแหรอบสถานที่เผา 3 รอบ และนิมนต์พระมาสวดบังสุกุล ต่อมาญาติพี่น้องต้องนำดอกไม้ ธูปเทียนไปวางบนโลง เสร็จแล้วจุดเผาศพ นับตั้งแต่วันตายจนถึงวันเก็บกระดูก ลูกหลานต้องทำอาหารไปวัดเพื่อส่งบุญกุศลให้ดวงวิญญาณของผู้ตาย เมื่อครบจำนวน 7 วันแล้วจะทำบุญส่งอุทิศส่วนกุศลไปให้วิญญาณของผู้ตายอีก นอกจากนี้ก็จะมีการทำบุญ 100 วัน

2. ประเพณีเกี่ยวกับสังคมและเกษตรกรรม

2.1 ประเพณีวันสงกรานต์ ชาวเขมรถือว่าวันนี้เป็นวันขึ้นปีใหม่อด้วย (โกลจะนำละม้าย) ซึ่งปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน ประเพณีทำบุญวันสงกรานต์ของเขมรมีความเชื่อเกี่ยวข้องกับตำนานเรื่อง *กบิลมหาพรหมและธรรมบาลกุมาร* ตามประเพณีวันสงกรานต์จะทำในวันที่ 13 หรือ 14 เมษายน ของทุกปี ซึ่งมีระยะเวลา 3 วัน ในช่วงเวลาวันสงกรานต์ ทุกคนทุกหลังคาเรือนจะทำความสะอาดบ้าน เตรียมอาหาร เสื้อผ้าใหม่ๆ และจัดสถานที่

เพื่อตั้งเครื่องเช่นสรวงบูชาแก่เทวดา เป็นต้น เครื่องถวายเทวดามี รูป เทียน บายศรี ดอกไม้ ผลไม้ น้ำหวาน พิธีทั้ง 3 วันนั้นมีกิจกรรม ดังนี้ วันแรก ตอนเช้านำจันทน์ไปถวายพระที่วัด ช่วงบ่ายขนาทราขเข้าวัด และช่วงกลางคืนนิมนต์พระเจริญพระปริตรและแสดงพระธรรมเทศนา วันที่สอง ลูกหลานนำเสื้อผ้า ขนม เงินทองมอบให้แก่ผู้มีพระคุณ เช่น พ่อแม่ ปู่ย่าตายาย ในช่วงบ่าย ก่อภูเขาทรายที่วัด และนิมนต์พระสงฆ์สวดมนต์บังสุกุลเพื่ออุทิศกุศลส่งให้ดวงวิญญาณญาติพี่น้องที่ได้ล่วงลับไปแล้ว วันที่สาม ช่วงเช้านิมนต์พระฉลองภูเขาทราย และในช่วงบ่ายสงฆ์พระพุทธรูปและพระสงฆ์

ในโอกาสวันสงกรานต์นี้ บรรดาประชาชนทั่วไปจะมีการละเล่นประเภทให้ความบันเทิง เช่น *เข้ะซุง* (โยนลูกช่วง ซึ่งทำจากผ้า) *เข้ะอ้องกฤษ* (โยนลูกสะบ้า) *เดียนพริต* (ดึงชักเย่อ) *ระบำตรด* (เป็นระบำประเพณีชนิดหนึ่ง แสดงเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต)

2.2 ประเพณีลอยกระทง เขมรเรียกว่า *ออนแดตประดีป* จัดทำขึ้นในวันออกพรรษา การทำบุญลอยกระทงมีความเกี่ยวข้องกับการทำบุญ *พะจุมเบ็น* (บุญสารท) เพราะมีความเชื่อว่า ในฤดูฝนจะมีการปล่อย *แปรด* (เปรด หมายถึง วิญญาณของบรรพบุรุษที่ได้รับโทษให้อยู่ในขุมนรก) ให้ออกมาหากิน คือ ตรงกันกับการทำบุญ *พะจุมเบ็น* และหลังจากนั้น พวก *แปรด* จะกลับไปทีเดิม การทำบุญลอยกระทง เพื่อเป็นการตามไปส่งวิญญาณนั้นๆ สิ่งของที่ส่งไปให้ *แปรด* มี ข้าวสาร ข้าวต้มสุก แอง ขนม ปลา เนื้อสัตว์ ผลไม้ และอาจเป็นสิ่งของต่างๆ อีก ปัจจุบันไม่ค่อยเห็นมีการทำบุญลอยกระทงตามวัดต่างๆ ในประเทศกัมพูชา ยกเว้นแต่ในบางวัดที่จังหวัดสตึงแตรง ที่ยังรักษาคงอยู่ นอกจากบุญลอยกระทงแล้วก็จะมีการประเพณีที่ทำไปพร้อมๆ กันคือบุญ *อมตูก อ้อก อ้อมบัก ส้อมเพียะพระแคะ และออนแดตประดีป* (บุญแข่งเรือ กินข้าวเม่า ไหว้พระจันทร์และลอยกระทง)

2.3 วันพีซมกคล ชาวเขมรเรียกว่า *จร้อยปรียะเนียงกีวล* เป็นวันที่จัดขึ้นเพื่อทำพิธีเกี่ยวกับการเพาะปลูก เนื่องจากเห็นความสำคัญของเมล็ดพืชพันธุ์อันเป็นปัจจัยสำคัญต่อวิถีการผลิตแบบพึ่งธรรมชาติ ซึ่งนอกจากการมีพื้นแผ่นดินที่อุดมสมบูรณ์แล้ว ต้องมีน้ำฝนที่มีปริมาณเพียงพอ และปัจจัยอื่นๆ รวมด้วย วันพีซมกคลเป็นพิธีทำขวัญเมล็ดพืชพันธุ์ต่างๆ เช่น ข้าวเปลือกเจ้า ข้าวเหนียว ข้าวฟ่าง ข้าวโพด ถั่ว งา เผือก มัน โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะให้เมล็ดพันธุ์เหล่านั้นปราศจากโรคภัย และให้อุดมสมบูรณ์เจริญงอกงามดี วันพีซมกคลเป็นพิธีที่มีมาตั้งแต่โบราณ การแรกนาต้องเป็นธุระของผู้ใหญ่ในแผ่นดินที่ถือเป็นธรรมเนียมมาแต่โบราณ พิธีจรดพระนังคัลมีกระบวนการแห่เทวรูปออกจากพระบรมมหาราชวังไปทางบก เข้าไปในโรงพิธีที่ทุ่งสัมปอณาหลวง เมื่อถึงโรงพระราชพิธี พระยาแรกนาเข้าไปจุดเทียนบูชาพระพุทธรูปแล้วตั้งจิตอธิฐานจับฝ้าสามฝั้นเพื่อจะนุ่งไปแรกนา เมื่อเสร็จแล้วจะปลดพระโคออกกินเลี้ยงของเสีงทาย 7 สิ่ง คือ

ข้าวเปลือก ข้าวโพด ถั่ว งา เหล้า น้ำ หน้า ถ้ำพระ โศกนสิ่งใดสิ่งนั้นจะบริบูรณ์ เมื่อเสร็จพิธีจะแห่
พระยาแรกนาและเทวรูป

กลับพระราชวัง

3. ประเพณีเกี่ยวกับศาสนา

3.1 วันโกนและวันพระ วันโกน คือวันขึ้น 7 ค่ำ กับ 14 ค่ำ และวันแรม 7 ค่ำ กับ 14 ค่ำ ของทุกเดือน วันพระ คือวันขึ้น 8 ค่ำ กับ 15 ค่ำ และวันแรม 8 ค่ำ กับ 15 ค่ำ ของทุกเดือน เชื่อว่าในสมัยพุทธกาล พระเจ้าพิมพิสารได้เข้าเฝ้าพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งพระองค์ทรงประทับอยู่ ณ เขาคิชฌกูฏ พระเจ้าพิมพิสารได้กราบทูลว่านักบวชในศาสนาอื่นมีวันประชุมสัมมนาเกี่ยวกับหลักธรรมคำสอนในศาสนาของเขา แต่สำหรับพุทธศาสนานั้นยังไม่มี พระพุทธองค์จึงทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ สนทนาธรรมและแสดงพระธรรมเทศนาแก่ประชาชนในวันขึ้นและแรม 7 ค่ำ 8 ค่ำ 14 ค่ำ และ 15 ค่ำ ตามคำขออนุญาตของพระเจ้าพิมพิสาร

3.2 วันมาฆบูชา ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ กลางเดือน 3 มาฆบูชา เป็นคำที่มาจากคำว่า *มาฆปรณิมิบูชา* แปลว่า การบูชาพระในวันเพ็ญเดือน 3 วันมาฆปรณิมิ พระจันทร์เสวยฤกษ์มาฆะเต็มบริบูรณ์ เป็นวันที่พระอรหันต์พุทธสาวกจำนวน 1250 รูป ได้ประชุมกันพร้อมด้วยองค์สี่ประการหรือเรียกว่าจาตุรงคสันนิบาต พระพุทธเจ้าได้ตรัสเทศนาโอวาทปาติโมกข์ในที่ประชุมสงฆ์เป็นการประชุมใหญ่และอัศจรรย์ในพระพุทธศาสนา นักปราชญ์จึงได้ถือเอาเหตุนี้มาประกอบการสักการบูชาพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ 1250 รูป ให้เป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใสและสังเวช สำหรับประชาชนทั่วไป ในวันมาฆบูชาจะจัดเตรียมเครื่องสักการะ เช่น ดอกไม้ ธูปเทียน ไปพร้อมกันที่วัด การประกอบพิธีส่วนใหญ่จะทำที่โบสถ์ เพราะจะทำการเวียนเทียนรอบโบสถ์หลังจากฟังโอวาทเสร็จแล้ว ในวันมาฆบูชา พระสงฆ์จะเป็นผู้นำในการประกอบพิธี มีการแสดงพระธรรมเทศนาเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของวันมาฆบูชา

3.3 วันวิสาขบูชา ตรงกับวันเพ็ญขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 วิสาขบูชา เป็นคำที่มาจากคำว่า *วิสาขปรณิมิบูชา* แปลว่า การบูชาพระในวันเพ็ญเดือนวิสาขะ มีเหตุการณ์เกิดขึ้น 3 ประการในวันนี้ คือ เป็นวันประสูติของเจ้าชายสิทธัตถะ ณ สวนลุมพินีวันอันอยู่ระหว่างกรุงกบิลพัสดุ์กับกรุงเทวทหะ แคว้นสักกะ เมื่อเช้าวันศุกร์ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 ปีจอ ก่อนพุทธศักราช 80 ปี เป็นวันตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ณ ร่มพระศรีมหาโพธิ์บัลลังก์ ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม แคว้นมคธ ในตอนเช้ามีคของวันพุธ ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 ปีระกา ก่อนพุทธศักราช 45 ปี และเป็นวันปรินิพพานของพระพุทธเจ้า ณ ร่มไม้รังคู่ โกลด์เมืองกุสินารา แคว้นมัลละ เมื่อเช้าวันอังคาร ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 ปีมะเส็ง รวมสิริมาอยู่ 80 พรรษา ก่อนพุทธศักราช 1 ปี

3.4 วันเข้าพรรษา มี 2 ระยะเวลา คือ ปุริมพรรษา และปัจฉิมพรรษา ปุริมพรรษา คือวันเข้าพรรษา ตรงกับวันแรม 1 ค่ำ เดือน 8 ของทุกปี หรือราวเดือนกรกฎาคม และออกพรรษาในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ปัจฉิมพรรษา คือ การกำหนดวันเข้าพรรษาสำหรับปৌชิกมาสที่มีเดือน 8 สองหน ตรงกับวันแรม 1 ค่ำ เดือน 8 หลังหรือราวเดือนกรกฎาคม และจะออกพรรษาในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ราวเดือนตุลาคม ความหมายของการเข้าพรรษา คือ เป็นวันที่พระภิกษุสงฆ์ขอขมาฐานว่าจะพักประจำอยู่ ณ ที่แห่งใดแห่งหนึ่ง ตลอดระยะเวลาฤดูฝนมีกำหนด 3 เดือนตามพระวินัยบัญญัติ โดยไม่ไปค้างแรมในที่อื่น

3.5 วันออกพรรษา ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 เป็นวันสิ้นสุดการจำพรรษาของพระภิกษุสงฆ์ที่อยู่ในวัดตลอดระยะเวลา 3 เดือน ในวันนี้ พระสงฆ์จะประกอบพิธีสังฆกรรมซึ่งเรียกว่า วันมหาปวารณา คือ วันที่พระสงฆ์ทุกรูปจะอนุญาตให้ว่ากล่าวตักเตือนกันได้ การกระทำมหาปวารณา เป็นการทำสังฆกรรมอย่างหนึ่งแทนการสวดพระวินัยที่ได้กระทำกันทุกๆ 15 วันในช่วงเข้าพรรษา การประกอบพิธีในวันสำคัญนี้ เหล่าพุทธศาสนิกชนจะนิยมทำบุญกุศลเป็นกรณีพิเศษ เช่น ตักบาตรในตอนเช้า ถวายสังฆทาน ไปทำบุญที่วัด ถวายภัตตาหาร ฟังพระธรรมเทศนา และมีการตักบาตรเทโวในวันรุ่งขึ้น

3.6 ประเพณีทอดกฐิน ถือว่าเป็นงานที่ยิ่งใหญ่ เพราะว่าเป็นปีหนึ่งแต่ละวัดจะรับกฐิน ได้เพียงครั้งเดียวและมีกำหนดเวลาในการทอดเพียง 1 เดือนเท่านั้น โดยเริ่มต้นตั้งแต่วันออกพรรษาจนถึงวันลอยกระทง คือตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 จนถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 กฐินแปลว่าไม้สะดึง คือ กรอบไม้ชนิดหนึ่งสำหรับขึงผ้าให้ตึง สะดวกแก่การเย็บ ในสมัยพุทธกาลนั้น ภิกษุสงฆ์ต้องนำผ้ามาตัดเย็บจีวรเอง จึงต้องร่วมมือร่วมใจช่วยกันอย่างขะมักเขม้น ผู้มีศรัทธาจะนำกฐินไปทอด ณ วัดใด ต้องไปแจ้งความประสงค์แก่เจ้าอาวาสวัดนั้น และเขียนหนังสือปิดประกาศให้ทราบโดยทั่วกัน เจ้าภาพของกฐินต้องเตรียมเครื่องกฐินเอาไว้ เช่น ผ้ากฐิน พร้อมทั้งเครื่องบริวารอื่นๆตามแต่ศรัทธา สำหรับทางวัดก็ต้องบอกแก่กรรมการวัด และญาติโยมผู้มีศรัทธาทั้งหลายให้ทราบกำหนดการเพื่อที่จะมาร่วมแรงร่วมใจในการจัดเตรียมงาน ครั้นถึงวันสุกดิบจึงแห่ขบวนกฐินไปตั้งที่วัดในตอนเย็น และในตอนกลางคืนอาจมีพิธีเฉลิมฉลองกันในที่ตั้งองค์กฐิน บางที่มีเจ้าภาพหลายรายยื่นความประสงค์จะองค์กฐิน จึงต้องให้ร่วมกันทอดเป็นกฐินสามัคคีในงานพิธีจะสร้างความสนุกสนานด้วยขบวนแห่ และการแสดงละครบาสักสมโภชน์

ความสัมพันธ์ระหว่างชาวกัมพูชาและชาวไทยเขมรในอีสานตอนใต้

พระราชอาณาจักรกัมพูชา เป็นประเทศที่มีชายแดนติดกับประเทศไทย ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของไทยและทิศตะวันตกเฉียงเหนือของกัมพูชา โดยมีเทือกเขาพนมดงรักเป็น

เส้นกั้นเขตแดน ประกอบด้วยจังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์ ศรีสะเกษ และ เขตอุดรเมียนเจย บันเตีย เมียนเจย เปรียะวิเฮียร์ เทือกเขาพนมดงรักหรือ ด็องแร็ก ซึ่งแปลว่าไม้คานที่ใช้หาบ เป็นแหล่งกำเนิดทางด้านนิเวศวิทยา อาทิ เป็นแหล่งกำเนิดแม่น้ำมูล แม่น้ำเสน แม่น้ำสดริงตรง ที่เป็นแม่น้ำย่อยไหลลงสู่แม่น้ำโขงทั้งทางฝั่งไทยและฝั่งกัมพูชา เป็นแหล่งที่ตั้งสถาปัตยกรรมปราสาทหินทรายที่ยิ่งใหญ่ตามลัทธิศาสนาความเชื่อ เช่น ปราสาทหิน วนัมรุง (พนมรุง) ในจังหวัดบุรีรัมย์ ปราสาทเปรียะวิเฮียร์ (พระวิหาร) ในจังหวัดเปรียะวิเฮียร์ และพนมดงรักยังทอดยาวไปถึงปราสาทวัดพู ที่ตั้งอยู่ใน สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวในปัจจุบันนี้ นอกจากนี้ปราสาทอันยิ่งใหญ่ที่ตั้งอยู่เหนือขุนเขาพนมดงรักแล้ว บริเวณรอบด้านเทือกเขาพนมดงรัก ยังมีปราสาทน้อยใหญ่อีกจำนวนมากทั้งที่อยู่บนผืนแผ่นดินประเทศไทยและกัมพูชา อาทิ ปราสาทต่างๆในอาณาจักรนครวัด นครธม เขตเสียมเรียบ ในประเทศไทยได้แก่ ปราสาทหินพิมาย ที่จังหวัดนครราชสีมา ปราสาทบิรวารที่ตั้งอยู่ในที่ราบอีกจำนวนมาก เช่น ปราสาทหินเมืองต่ำ ปราสาทศิครามุมิ ปราสาทภูมิโปน ฯลฯ สถาปัตยกรรมเหล่านี้แสดงให้เห็นว่านี่คือ แหล่งชุมชนของผู้คนขนาดใหญ่และมีวัฒนธรรมอันสูงส่งมาตั้งแต่อดีตกาล

หลักฐานที่เป็นแหล่งอาศัยของผู้คนบริเวณแถบเทือกเขาพนมดงรัก ปรากฏให้รู้ว่าเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยในสมัยโบราณ เป็นเนินดินที่มีคูน้ำคันดินล้อมรอบ ซึ่งที่มีปรากฏอยู่มากมายในบริเวณจังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์ และในจังหวัดอุดรเมียนเจย ในพระราชอาณาจักรกัมพูชา การเป็นอยู่ของผู้คน นอกจากแหล่งชุมชนที่อยู่แล้ว อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค ก็ยังเป็นปัจจัยที่สำคัญ ระบบนิเวศวิทยาพนมดงรัก มอบสิ่งต่างๆที่เป็นปัจจัยสำคัญนี้ให้แก่ผู้คนได้พึ่งพิงตลอดมาได้แก่การหาปลา ปู ตามแหล่งน้ำ โอ (ห้วย) สดิง (ห้วยขนาดใหญ่) ดินเลสาบ (แหล่งน้ำจืดขนาดใหญ่) มีพื้นที่สำหรับปลูกข้าว ทำไร่ เข้าป่าหาพืชผัก เห็ด และพืชสมุนไพร น้ำผึ้งเพื่อใช้เป็นอาหาร และเป็นส่วนประกอบของยาแบบพื้นบ้าน

วิธีการดูแลสุขภาพแบบพื้นบ้านของชาวเขมรทั้งสองฝั่งภูเขาพนมดงรัก

การเจ็บป่วยแม้จะได้รับการรักษาด้วยยาสมุนไพรแล้ว เพื่อความขลังและศักดิ์สิทธิ์ จึงเกิด “กรูขแมร์” ขึ้นเพื่อทำหน้าที่เป็นสื่อกลางระหว่างยากับคนป่วย มีการประกอบพิธีกรรมขึ้นในระหว่างการรักษา ตั้งแต่การวินิจฉัย การปลุกยา การรักษาเยียวยา สถานที่ที่ใช้เพื่อประกอบพิธีกรรมการรักษาในสมัยโบราณที่ปรากฏให้เห็น เรียกว่า อโรคยศาลา หรือสถานือนามัยในสมัยนั้น อโรคยศาลา นี้เป็นสถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นด้วยหินศิลาแลงเป็นส่วนใหญ่ มีปรากฏให้เห็นสืบทอดมาถึงปัจจุบันมากมายเรียงรายอยู่ตามชุมชน โบราณทั้งในอีสานตอนใต้ของประเทศไทยและในพื้นที่ประเทศกัมพูชา เช่น ปราสาทตากะเบ็ย ปราสาทตาอังกะ (โอจิก) ปราสาทเน็ยกปวน (นาค

พัน) ปราสาทบ้านปราสาท และปราสาทอื่นๆอีกนับสิบ ๆ แห่ง หลักฐานยืนยันว่าเป็นอโรคยศาลาที่พบได้จากการเขียนไว้ในจารึกหรือในผนังของตัวปราสาททั้งที่เป็นอักษรขอมโบราณและภาพจำหลักต่าง ๆ แม้ในปัจจุบัน ผู้คนและชุมชนได้มีการพัฒนาการขึ้น จากการพึ่งพิงธรรมชาติในด้านที่อยู่อาศัย อาหาร พืชสมุนไพร การแพทย์แผนปัจจุบันเข้าสู่วิถีชุมชนมากขึ้น อโรคยศาลาจึงยุติบทบาทไป คงไว้แต่ซากปรักหักพังและเปลี่ยนคุณค่าเป็นเพียงสถานที่สถิตของเทพยดาผู้รักษาชุมชนบ้านเมืองและกรุงอเมริกาก็ทำหน้าที่อยู่ในบ้านเรือนตนเองเท่านั้น มิได้ใช้อโรคยศาลาเพื่อการบำบัดดูแลผู้ป่วยเหมือนดังสมัยก่อน

การคงอยู่ของ “กรุงอเมริก” ยังสืบทอดอยู่ได้ถึงทุกวันนี้วิ่งคู่ขนานไปกับกระแสวิทยาศาสตร์ “กรุงอเมริก” ผู้มีบทบาททำหน้าที่วินิจฉัยโรค บอกชื่อด้วยวิธีการผสมยาและสัดส่วนการรับประทาน อีกทั้งเป็นผู้ที่มีเวทมนต์คาถาเพื่อปลุกยาให้เกิดสรรพคุณ และเกิดความขลังในการรักษา ด้วยการท่องเวทมนตร์ คาถา และขับลำนาคลอคเล้าคนตรี จัดแต่งด้วยองค์ประกอบในพิธีกรรมอย่างมากมากระบวนธรรมเนียมสืบต่อกันมาจากการรักษาด้วยพิธีกรรมอันยิ่งใหญ่ของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรแล้ว การดูแลสุขภาพพื้นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์เขมร ได้อาศัยวิธีการแบบพึ่งพาตนเอง เช่น การ “แกะขยอล” ซึ่งทำกันทุกบ้าน สามิทำให้ภรรยา ภรรยาทำให้สามี พ่อแม่ทำให้ลูก หรือทำเองก็มีมากมาย ทั้งนี้เทคนิควิธีการได้สังเกตและเรียนรู้สืบทอดกันมาจากวิถีชีวิต การจับ การสระ ร้องจี้ก จากพระเกจิอาจารย์ และการรักษาด้วยสมุนไพร โดยมี กรุงอเมริก ทำหน้าที่เป็นหมอรักษา ซึ่งแต่ละบุคคลได้ผ่านประสบการณ์มาอย่างมากมายจนเป็นที่ยอมรับทั้งในชุมชนและพื้นที่อื่นที่ห่างไกลออกไป ประสบการณ์ความรู้ของกรุงอเมริก สืบทอดกันมาอย่างไรนั้นผู้รู้ชาวกัมพูชาได้กล่าวไว้ว่าเกิดขึ้นหลายรูปแบบ

การเรียนรู้และการสืบทอดการรักษาแบบพื้นบ้านในกัมพูชา

การเรียนรู้ด้านแพทย์โบราณในสังคมเขมร เกิดจากวิธีการรักษาแบบดั้งเดิมนั้นสืบทอดโดยการจำต่อกันมา ดังที่ นวน (1996 : 3-4) กล่าวไว้ว่า

1. เรียนรู้เกิดจากการบอกต่อกันมา
2. ได้อ่านจากการบันทึกไว้ใบลาน หรือแผ่นทองเหลือง (ชะชะตราสะเล็กรีด นึ่งครั้ง) ซึ่งเท่าที่พบส่วนใหญ่มีเนื้อหาไม่ชัดเจน
3. ได้เห็นวิธีการรักษาของกรุงอเมริก ท่านอื่น ๆ
4. ได้จากการค้นคว้าหาความรู้ด้วยตนเองและประสบการณ์ หรือรู้โดยบังเอิญจากผีบอกหรือจากการเข้าสมาธิกัมมัฏฐาน

วิธีการรักษา มี 2 วิธี คือ การรักษาด้วยวิธีการใช้ยา เพื่อป้องกันโรคและเพื่อรักษาโรค และการรักษาด้วยวิธีการใช้มนต์อาคม (จิตวิทยา) หรือใช้กุศโลบาย (อุปถัมภ์)

กระทรวงสุขภาพ (สาธารณสุข) ของกัมพูชาได้เรียบเรียงเอกสารเรื่อง *รุกขะเจียด โอสถ กัมพูเจีย* (พืชสมุนไพรของกัมพูชา) มีเนื้อหาเกี่ยวกับพืชสมุนไพร 155 รายการ โดยบอกชื่อพืชสมุนไพร ลักษณะของพืชสมุนไพร แหล่งเกิด ขนาด ส่วนที่ใช้ทำเป็นยา รสชาติของพืชแต่ละชนิด วิธีการใช้และชื่อโรคที่ใช้กับพืชชนิดนั้นๆ นอกจากนี้ยังได้กล่าวในบทนำว่า เคยมีชาวต่างชาติ (Lavit Kham) นักวิทยาศาสตร์ ชาวออสเตรเลีย ได้ทำวิจัยเกี่ยวกับพืชสมุนไพรเขมร เป็นภาษาอังกฤษ มีเนื้อหาเกี่ยวกับพืชสมุนไพร 500 ชนิด ปัจจุบันได้มีคั่นคว่ำต่อไปเพื่อให้บุตรหลานเขมรรุ่นหลังได้รู้จัก นอกจากนี้ท่านอิม พิรุณ ปลัดกระทรวงสุขภาพ ได้กล่าวว่าการเรียบเรียงหนังสือพืชสมุนไพรเขมร ฉบับนี้ขึ้นเพื่อนำประสบการณ์ของผู้รู้มาเผยแพร่ให้รู้จักประโยชน์ของพืชสมุนไพรที่ใช้เป็นยา ให้ช่วยกันรักษาพืชสมุนไพรที่เป็นยาในดินแดนกัมพูชาไว้ เพื่อเป็นข้อมูลในการจัดทำเป็นสวนสมุนไพรตามบ้าน วัด โรงเรียน สถานีนามัมย (มณฑลสุขเพียง) หรือในโรงพยาบาล (มณฑลแพทย์)

การรักษาโรคตามความเชื่อของชาวเขมร

1. การรักษาด้วยสมุนไพรและคาถาอาคม

การรักษาพยาบาลตามแบบเขมรโบราณ ชาวเขมรเชื่อว่าโรคทั้งหลายเกิดจากสาเหตุ 3 อย่าง คือ โรคในตัว โรคที่เกิดจากคุณไสย (*อำเปอระเบาะมะนี*) และโรคที่เกิดจากการกระทำของผี ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

1.1 โรคในตัว ได้แก่ ไข้มาลาเรีย (กรุนจัย) ไข้หวัด (ปะด๊ะชาย) โรคไส้เลื่อน (กลอน) โรคดีซ่าน (คันเลื่อง) โรคผดผื่นคัน (อ๊กกันจรรอ) โรคแผลที่เกิดจากอุบัติเหตุต่างๆ (โรบ๊ะวะ-แผลกรัวะทนะ-อุบัติเหตุ)

1.2 โรคที่เกิดจากคุณไสย ได้แก่ ผีปอบ (อำเปออาบทมบ) การเสก ตะปู เข็ม หนั่งว้าวควาย เข้าห้องของคนที่มีเคราะห์ (ผู้ป่วย) ทำให้มีการเจ็บไข้อย่างเวทนาอาจถึงตายได้

1.3 โรคที่เกิดจากการกระทำของผี ทำให้ผู้ที่เจ็บไข้เป็นบ้า เสียสติ จุกเสียดท้อง ร้อนรน ไม่พูดจา ฯลฯ

การเจ็บป่วยทั้ง 3 ประเภท เขมรเชื่อว่าเกิดจากโชคชะดาราศรี ชันลง ตามจักราศรี และตามปีเกิด กรูหรือหมอพื้นบ้านเขมร อาจรู้การเจ็บป่วยนี้ได้ด้วยการนำเอาวัน เดือน ปีเกิด ไปทำนายตามกระบวนแต่โบราณ เมื่อได้รู้ประเภทและชนิดของการเจ็บป่วยแล้ว กรูเขมรก็จะทำพิธีรักษาโรคนั้น ๆ ตามกระบวนการแต่โบราณที่ได้เรียนมาจากครูบาอาจารย์แต่เดิม โดยก่อนจะทำการ

รักษาพยาบาลคนป่วยคนเดียวคนหนึ่ง ครูเขมรจะบอกครอบครัวของผู้ป่วย ให้จัดเครื่องเช่นไหว์ครู ซึ่งปกติประกอบด้วย เทียน 5 รูป 5 ผ้าขาว (ขนาดความกว้างยาวสามารถตัดเสื้อได้ 1 ตัว) ข้าวสาร 1 จาน น้ำอบน้ำหอม 2 ขวด (วางซ้าย – ขวา) บายศรี สลาเพื่อลมะพร้าว เป็นต้น กรณีรักษาโรคบางโรคของหมอฟันบ้านชื่อ เตียบ ลุจ อายุ 96 ปี มีวิธีการรักษา ดังนี้

1. โรคหมาบ้ากัด รักษาด้วยสมุนไพรหลายชนิดนำมาตำรวมกันให้ละเอียด แล้วนำมาล้างบริเวณบาดแผลที่หมาบ้ากัด จากนั้นก็สวดคาถากำกับการเป่า จำนวน 7 ครั้ง มีข้อห้าม (ตอม) คือห้ามอาบน้ำ 3 วัน ให้พักผ่อนอยู่แต่ในบ้านโดยไม่ให้เดินไปไหนมาไหน ส่วนอาหารกินได้ทุกชนิด

2. ผีพรายเข้าสิง ผู้ป่วยจะมีอาการนอนไม่หลับ กระวนกระวาย หรือผู้ป่วยบางรายเมื่อผีเข้าแล้วทำให้ชอบร้องรำ การรักษาให้ใช้สมุนไพร ตำผสมกันหลายชนิด ละลายกับเหล้าให้ดื่ม ถ้าผู้ป่วยมีอาการกระสับกระส่ายมัวเมา ให้ใช้สมุนไพรหลายชนิดละลายน้ำปูนใสให้ดื่ม ถ้าผู้ป่วยมีอาการอยู่ไม่สุข นอนไม่หลับ ให้ใช้ดินประสิวและพืชสมุนไพร หยากไข่ ตำผสมกันละลายกับน้ำส้มให้ดื่ม ถ้านอนไม่หลับใช้พืชสมุนไพรผสมกับน้ำมะพร้าวต้มให้เดือดและให้คนไข้กิน

3. บวมตามร่างกาย ให้นำพืชสมุนไพรมาผูกกับด้ายสีดำแล้วใส่ในหม้อดินต้มให้เดือด นำมาอบทุก ๆ เข้า ปล่อยให้เย็นให้ใช้น้ำนั้นอาบ

4. ไล่เลื้อน) ให้ใช้พืชสมุนไพรผสมกันหลายอย่างต้มให้ดื่ม มีข้อห้าม(ตอม) คือห้ามกินผลไม้รสเปรี้ยวที่กินกับน้ำจิ้ม (มะจู) ของหวาน น้ำตาลโตนด ข้าวเม่า

5. การรักษาครรภ์ ให้ใช้พืชสมุนไพรหลายชนิดนำมาต้มให้ดื่ม

6. หลงกลอดบุตร) ให้ใช้พืชสมุนไพรหลายชนิด นำมาผสมแล้วต้มดื่ม เพื่อให้สบายตัว และมีน้ำนม ไม่มีการผิดสำแดง (ตัวะ)

7. โรคชาตามมือและเท้า ให้ใช้พืชสมุนไพร และหัวงูเห่า แช่เหล้าแล้วดื่ม

8. คนบ้า ให้ดื่มสมุนไพรแช่เหล้า หรือต้มให้ดื่ม รดน้ำมันตรี โดยแยกประเภทการรักษาระหว่างชาย หญิง

9. อหิวาตกโรค คนไข้จะมีอาการท้องร่วงและอาเจียนอย่างรุนแรง ใช้พริกตำให้ละเอียดผสมกับเหล้าครึ่งเป็ก ให้คนไข้ดื่ม เมื่ออาการดีขึ้นให้นำพืชสมุนไพรหลายชนิดตำผสมเหล้าหรือต้มให้คนไข้ดื่มก็ได้

10. บวมตามร่างกาย ใช้พืชสมุนไพรหลายอย่าง นำมาต้มให้ดื่ม และอาจนำพืชสมุนไพรอีกตำหรับหนึ่งมาต้มให้อาบ ทุกวัน ข้อห้าม หน่อไม้ ข้าโพด ของเปรี้ยว (มะจู) ของหวาน ข้าวเหนียว เผือก ผักบุง

11. ใช้มาลาเรีย ให้ใช้พืชสมุนไพรหลายชนิด นำมาต้มให้ดื่ม ข้อห้าม มะจุ ของหวาน น้ำตาลโตนด ขนมะจีน ข้าวเหนียว ขนุนสุก กล้วยเม็ด ฟรั่งสุก มะยม ส้มโอ น้ำมะพร้าว ผือก

12. ฝีดาษ ให้ผู้ป่วยถอดเสื้อผ้า แล้วนอนบนใบตองกล้วย นำสมุนไพรมาทำเป็นน้ำ ให้ผู้ป่วยอาบ บังแผลพุพองที่เป็นหัวของฝี (จ้วม) แล้วใช้น้ำอุ่นล้าง ข้อห้าม ห้ามออกนอกบ้านในระยะ 15 วัน หากเกิดขึ้นกับผู้หญิงตั้งครรภ์ ให้นำกระดาษขี้เถ้า (กะเปี้ยะปสีมา) ต้มน้ำให้ดื่ม 3 วัน หรือใช้ดอกเห็ด เพื่อป้องกันไม่ให้ลูกในครรภ์เป็นโรคด้วย

13. กระจุกหัก ให้ใช้พืชสมุนไพรตำผสมกันแล้วนำมาอบ (สะออม) บริเวณบาดแผล ไม่ให้เกิดอาการบวม ผสมไขไก่กับเหล้าตั้งไฟให้อุ่นแล้วอบบริเวณบาดแผล ข้อห้าม ห้ามอาบน้ำ 7 วัน หลังจากนั้นให้ทำการล้างแผลด้วยน้ำสมุนไพร

14. อาการตัวระ ในหญิงคลอดบุตรใหม่หรือหญิงแม่ลูกอ่อน มี 4 ประเภท คือ

14.1 ตัวระอาหาร (จำแนย) จุกเปาะ ร้อนตัว อาเจียน ขากรรไกรแข็ง

14.2 ตัวระเส้น (ตะไซ) มีอาการ โกรธง่าย ตกใจง่าย สะดุ้ง ทำให้หนาวสั่น สะท้าน หายใจขัด ปวดศีรษะ ขากรรไกรแข็งเฉียบพลัน

14.3 ตัวระเพราะทำงาน (ทเวอกาละงัวล) เช่น หอบน้ำ ตำข้าว ผ่าฟัน ทำให้ปวดศีรษะ ตัวร้อนแข็งตามร่างกาย

14.4 ตัวระคอมเน็ก (นอนกับสามี) อาการ ปวดศีรษะ ตัวแข็ง ผอมแห้งแรงน้อย ผิวแตก

วิธียาบาล ใช้พืชและสัตว์ สมุนไพรหลายชนิดนำมาปรุงตามกรรมวิธี และรักษาตามอาการป่วย โดยให้ผู้ป่วยดื่มน้ำสมุนไพรนั้น ๆ

15. อาการสะก๊วน เกิดขึ้นในเด็ก/สะก๊วนมะคายเดิม) เกิดจากครูกำเนิด ดังนั้นเด็กที่เกิดใหม่จะเชิญ เชิญครู(อาจารย์) มาเป่าสะก๊วนให้เด็ก โดยพ่อแม่พี่น้องจะ เตรียมเครื่องไหว้ ประกอบด้วย หมากพลู เทียน ข้าวสารเพื่อมอบให้แก่ครู ในการทำพิธีครูจะสวดคาถา ซึ่งมีเนื้อหาในบางส่วน ดังนี้

“ อุมะ เปรียะสะที อัญญัญญีเยะเปอรอัญญัจสะเด้าะ เต็บเนี้ยะเปอรอัญญัจตัวะ เต็บเนี้ยะเปอรอัญญัจสะเด้าะ สะก๊วนแซะ เต็บเนี้ยะเปอรอัญญัจเต็งสะก๊วนจะม้อจเปรียะ เต็บเนี้ยะเปอรอัญญัจเด้าะสะก๊วนจะม้อจสันทุม เต็บอัญญัจกัจ มนตร์แซะ เต็บอัญญัจซู้เคย เคยละลุง เต็บอัญญัจพุม พนมรอลิ่ง เต็บอัญญัจเจียนเพลิง เพลิงลอลัด สดับบ้องก๊ว)อัญญัจ เจียรูบาเทียจจระไน แจยโตว สะวาหะ ” สวด 3- 7 ครั้ง ฟันน้ำมันตรีไปที่ตัวหรือหน้าของเด็ก หลังจากนั้นถ้าเด็กคนนั้นมีอาการถ่ายอุจจาระ หรือปัสสาวะ หมายถึงสะก๊วนนั้นแพ้บารมีของครู และเด็กคนนั้นจะมีสุขภาพดี

ต่อไป ส่วนพ่อแม่จะผูกแขนหรือผูกคอ ด้วยด้ายคณาให้แก่เด็ก ถ้าเด็กยังร้องไห้ผิดปกติ จะต้องเชิญครูมาเป่าให้เด็กคนนั้น ครูจะเค็ดหญ้าคาที่มุ่งหลังคามาคีแล้วสวดคาถา 7 ครั้งแล้วเป่าไปที่ตัวเด็กให้สุขสบาย

16. การเรียกขวัญผู้ป่วย โรคนี้เชื่อกันว่า ในตัวของคนเราแต่ละคนนั้นมีขวัญจำนวน 19 ขวัญ (ทั้งขวัญน้อยและใหญ่) ร่างกายของมนุษย์มีสภาพเป็นปกติได้โดยมีขวัญทั้ง 19 อยู่รวมกัน ไม่อาจขาดขวัญใดขวัญหนึ่งได้ ในตอนกลางคืน ขวัญน้อย ๆ อาจเดินออกจากร่างกายไปตรวจสอบเหตุการณ์เป็นระยะสั้น ๆ แต่ต้องกลับสู่ร่างกายคืน แต่หากโชคร้ายขวัญใหญ่บางขวัญออกจากร่างกายไปและไม่กลับมาสู่ร่างกายก็จะก่อให้เกิดเคราะห์ร้ายถึงตัวเจ้าของขวัญ และจะทำให้โรคต่าง ๆ เข้ามาทำร้ายร่างกาย เมื่อเป็นเช่นนี้ญาติพี่น้องจะต้องหาวิธีรักษาทันที

อาการของผู้ป่วย บางครั้งผู้ป่วยมีอาการชักแล้วโดยไม่มีเหตุผล บางครั้งอยู่นิ่งเฉย ๆ ไม่พูดคุยกับใคร บางทีแสดงอาการกระสับกระส่าย กังวลใจตลอดจนอยากเดินออกจากบ้านไป ในระยะที่ป่วยมากๆ อาจมีเดินเข้าไปในป่าเงียบ ๆ เพียงคนเดียวและคนอื่นมองไปยังตัวผู้ป่วยจะมองไม่เห็นหัว คือมองเห็นแต่ตัว

การรักษาโรคนี้ชัดเจนแล้ว พ่อแม่ของผู้ป่วยต้องจัดทำพิธีรักษาโดยทำอย่างไรก็ได้ที่ไม่ให้ผู้ป่วยรู้ตัว ถ้าไม่เป็นเช่นนั้น การรักษาจะไม่ได้รับผลดีและสุดท้ายคนคนป่วยก็จะผูกขอตาย มีวิธีรักษาโรคนี้เพียงวิธีเดียวเท่านั้นที่ผู้คนทั้งหลายนิยมกันรักษา คือ ต้องแก้งจับผู้ป่วยไปมาทั้งโดยกล่าวหาว่าผู้ป่วยเป็นขโมย ได้ขโมยทรัพย์สินของชาวบ้านไป หรือเป็นผู้ประพฤติดิฉินกษณะของหมู่บ้าน ชาวบ้านจะช่วยกันนำหลักฐานไปซ่อนไว้ที่บ้านของผู้ป่วยโดยไม่ให้ลูกเมียหรือผู้ป่วยรู้ตัว เมื่อถึงกำหนดเวลาทำพิธีผู้ใหญ่บ้านหรือเจ้าหน้าที่ตำรวจก็เข้าไปจับผู้ป่วยพร้อมกับหลักฐานการคิดสร้างสถานการณ์เช่นนี้ เพื่อให้ผู้ป่วยตกใจกลัว ตัวสั่นหรือช็อค ในขณะที่เดียวกันตำรวจจะต้องร้องขึ้นว่า โทษนี้หนักต้องฆ่าทั้งโดยการยิงหรือตัดคอ ถึงแม้ว่าผู้ป่วยหรือลูกเมียพยายามอ่อนนวยอย่างใดก็ตาม พวกเขาที่จะตะ คบตีผู้ป่วยและจับผูกมัด พร้อมกับมัดปิดตา แล้วพาผู้ป่วยไปมาทั้งบริเวณทางแยกหน้าหมู่บ้านซึ่งเป็นบริเวณทำพิธี ในที่ทำพิธีนั้นเตรียมอุปกรณ์ไว้ได้แก่ ต้นกล้วยที่มีความสูงเท่ากับความสูงของผู้ป่วย พร้อมกับน้ำสีแดง 1 ขวด เพชฌฆาตซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ตำรวจจะถือยิง เเง้อมีคดาบและร้องใส่ผู้ป่วยดัง ๆ ว่า “ตอนนี้ถึงเวลาตายแล้ว จงภาวนาธรรมเป็นครั้งสุดท้ายไป” จากนั้นก็ยิงปืนขึ้นฟ้าและใช้มีคดาบฟันลงไปที่ต้นกล้วยโดยทำพร้อมๆกัน และจะถือปืนให้ผู้ป่วยให้ล้มลงจากนั้นเทน้ำสีแดงลงบนต้นกล้วยที่ถูกตัดเป็นท่อน ๆ ต่อมาก็จะเชิญหมอพื้นบ้านมาสวดคาถาลงอาคมเพื่อให้ผีออกจากร่างผู้ป่วย และพากลับไปพักผ่อนที่บ้านของผู้ป่วย

17. พิธีซ่อนขวัญผู้ป่วย ผู้ป่วยจะมีอาการนอนหลับไม่พูดคุยกับใคร มีความวิตกกังวลหวาดกลัว ครูจะทำนายตามวัน เดือน ปีของคนป่วยเพราะเชื่อว่าผีมาเอาขวัญไป หรือขวัญหนีไป

จากตัว ต้องทำพิธีช้อนขวัญหรือเรียกขวัญ โดยเรียกหลังจากการปิดโจลอะเรียเสร็จแล้ว การเรียกขวัญให้เล่นเพลงพนมกะโตว มีเนื้อหาว่า “...สรอเนาะ พนมกะโตว พนมกะบ๊วะโจรวโจว เมียละอองตักจับ ตักเอยตักจับ ตักโนวกรอมมะลุ่ม แคลกรูสรลง...” การร้องเพลงนี้เชื่อว่าขวัญไปอยู่ในสถานที่แห่งหนึ่งซึ่งเรียกว่า “พนมกะโตว” บริเวณตะโตวจะมีถ้ำหิน มีน้ำตกไหลวกวนเวลาเรียกขวัญก็จะนึกถึงชื่อพนมนี้ จากนั้นก็จะให้หญิงพรมจรรย์ถือเงินขึงไปช้อนขวัญรอบบ้านผู้ป่วย เมื่อช้อนขวัญแล้วจะนำมาใส่กระเชอที่หญิงพรมจรรย์อีกคนถือเดินตามหลัง และมีหญิงพรมจรรย์ถือขอดอ้อยคำ 2 ขอด เดินนำหน้า แล้วร้องเรียกขวัญของผู้ป่วยทั้ง 19 ขวัญ ให้เข้ามาสู่รูปกายให้ครบอย่าอยู่ในป่า โดยร้องเรียกว่า “ปริงเอยปริงเตียงปราบนคำคือบ โจลโมว ศรีอกรูบชะนึ่งรูปชะนึ่งอกาย ก็มโนวกะนึ่งปรีพนม ซีบายละมอส์นลอกู...” คนอื่น ๆ ก็ร้อง ตามเพื่อที่จะให้เสียงเรียกขวัญนี้ไม่ขาดช่วง และเกิดความโหยหวน ทำให้ผู้ฟังฟังแล้วซาบซึ้ง มีอารมณ์เคลิบเคลิ้ม สงสาร เมื่อผู้ทำพิธีเดินรอบบ้านได้ 1 รอบแล้ว ก็จะให้หญิงที่ถือขอดอ้อยคำซึ่งกำหนดให้เป็นสัญลักษณ์ของขวัญทั้ง 19 ขวัญ เอาขอดอ้อยไปให้อีกคนหนึ่งซึ่งสมมติว่าเป็นนายพรานป่า ซึ่งบุรุษนั้นเป็นตัวแทนของคนป่วยที่นั่งรอที่บันได คนเดินป่า ถามว่า “...เออ ลุกมะจ๊ะปะเตี้ยะ เจียหรือตอ...” ตอบว่า “... ตอม...” ถามครั้งที่ 2 “...เจีย...” คนนำขวัญถามอีกว่า “...เตอปะเตี้ยะนี้ ปี้คเจียปะเตี้ยะชะม๊วะ.....(ชื่อผู้ป่วย).. เมนเต...” ตอบ “ปี้จเมนเฮย...” จากนั้นจะนำขอดอ้อยไปยังผู้ป่วย แล้วพูดว่า “...ปรอลิ่งระบ๊วะชะม๊วะ บานบานวินโมวินเฮย ซอมปลิ่งโจลโตวสถิตะนึ่งอกลูน ชื่อ นีววิน โมวโนวปะเตี้ยะทมโตรนุม (ที่อยู่อาศัย) กะบ๊วะ เรียะษาปะแคยปะปวน เรียะสาแมเรียะออวเรียะสาปองปะโอน ก็มโนวกะนึ่งปรีคล่าจสัตว์สะฮาว (ร้าย) ...” เสร็จแล้วปิดขวัญเข้าสู่ร่างของผู้ป่วย 3 ครั้ง ต่อมาใช้แหวนทองผูกกับด้ายขวัญปล่อยปลายออก 2 ด้าน สำหรับถือจุ่มในขันน้ำ แล้วสาธิตใส่คนป่วยนับ 1 – 2 – 3 จนครบ 19 ครั้ง แล้วจึงกล่าวคำว่า “...ปรอลิ่งเอยปรอลิ่ง (ชื่อ) เตียง 19 มุลโมชอบกรูบ โจลสถิตกะนึ่งอ้องปราณ ก็มโนวปรีพนมกรอมมอ...เมียนกำลังกำแสงโตจเคิม วินโตวของ” หลังจากกล่าวจบแล้ว เอาด้ายที่ผูกแหวนนี้ มาผูกมือคนป่วยเป็นสัญลักษณ์ในการเอาขวัญเข้าสู่ร่างกายคนป่วย นำขอดอ้อยปักไว้ที่หัวนอนคนป่วยเป็นเสร็จพิธี

18. การรักษาศรรภ์ เมื่อครรภ์มีอายุ 2 เดือนขึ้นไป ชาวเขมรมียาสมุนไพรสำหรับดื่มเพื่อรักษาศรรภ์ให้ลูกและแม่มีสุขภาพดี แข็งแรง สมุนไพรที่ใช้ในการรักษาศรรภ์ ได้แก่ ปัญญาเกาะ แอก เคิมคองเกียบกคาม เคิมกอเกาะ เคิมสนาย เคิมส้อมรอง กะบาลอ่องกอล บ่อนลากราบ เวีรลโรเมียส ต้องนำเอาโกล โปรเลิด และ รี้ซู้ค มาต้มดื่ม เมื่อครรภ์มีอายุครบ 4-5 เดือนขึ้นไป ต้องดื่มสะเล็กับล้างสา จีกรอสั่งคุมสุม ฯลฯ ยาสมุนไพรนี้จะต้องหาหมอลงมนต์อาคม ลงยันต์และคาถาเพื่อป้องกันผีปศาจร้าย และเพื่อให้ครรภ์ปลอดภัยจนถึงวันคลอด

คาถาสำหรับให้หญิงตั้งครรภ์ และเครื่องรางสำหรับสวมคอทารกที่คลอดใหม่ ชาวเขมรถือว่าการคลอดเป็นเรื่องที่มีภาวะเสี่ยง เปรียบเสมือนการว่ายน้ำข้ามแม่น้ำขนาดใหญ่ จึงใช้ตำนานสำหรับการคลอดบุตรว่า “ชะลองตันเล ; ละลอง – ข้าม , ตันเล – แม่น้ำขนาดใหญ่” หญิงที่อยู่ระหว่างการตั้งครรภ์และคลอดบุตรย่อมมีเคราะห์ร้าย อาจถูกลมพายุพัดให้เรือล่มกลางแม่น้ำได้ ดังนั้นต้องช่วยเหลือกันในขณะที่คลอดโดยมีทั้งหมอดำแยและหมอมนต์อาคม ถ้าผู้หญิงตั้งครรภ์เจ็บท้องคลอดนาน แต่ไม่ยอมคลอด หมอดำแยจะบอกคนในบ้านให้เปิดฝาชวดหรือฝากระป๋องที่มีอยู่ในบ้านให้หมด เพื่อเป็นการสมมติว่าเปิดทางให้เด็กเกิด หากทำเช่นนี้แล้วยังไม่คลอด หมอต้องสวดคาถากำกับพิธี โดยมีเนื้อความว่า “*สุจินีฮอ โตะ โสบปะเวียสา กอลีย ชีดา อะ โรเกีย อะ โรเกียง โบทเตียงวิเจียเยีย โตะ*”

19. แม่กำเนิด ชาวเขมรเชื่อว่า เด็กแรกเกิดมีทั้งแม่ที่เป็นคนที่คลอดออกมา และแม่กำเนิด (แม่เมื่อชาติก่อน) แม่กำเนิดยังรักลูกของตนและแสวงหาวิธีเพื่อนำลูกกลับคืน ส่วนแม่ปัจจุบันจะพยายามหาวิธีให้ลูกของตนมีความสุขแข็งแรง มีชีวิตยาวนานต่อไป ดังนั้นเพื่อป้องกันลูกของตนจากการแย่งชิงของแม่กำเนิด เมื่อคลอดบุตรออกมาแล้วก็จะไปเชิญหมอ(ครู) มาสะเดาะเคราะห์ให้ทันทีเพื่อตัดแม่กำเนิดออกจากทารก มนต์อาคมของหมอจะตามคุ้มครองทารกตลอดเวลา ตำนานมนต์คาถาที่หมอสวดให้ทารก มีดังนี้ “*อุเมียะ กรอปุมริกเรียย เปรอตียง เพรียสเปียย เรียยเตียงเพรียสาเตศย์ อุเมียะบอนตนเตียงเจต อุเมียะบอนตนเตียงเทลิม เตียงมคายเคิม โอวุกปึงบ้องเกิต อุเมียะสิทธิสวาสะ*”

การรักษาพยาบาลแบบพื้นบ้านที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันในสังคมชาวเขมร

จากการไปเก็บข้อมูลภาคสนามทางด้านคติความเชื่อ สมุนไพร และแหล่งโบราณสถานที่เกี่ยวข้องกับการรักษาแบบพื้นบ้านของชาวกัมพูชา พบว่ายังมีการคงอยู่เป็นจำนวนมากแทบทุกพื้นที่ ซึ่งในงานวิจัยนี้ยกตัวอย่างบางส่วนเพื่อเป็นข้อมูลทางวิชาการ ดังนี้

1. **จู้บชะยอล** การทำด้วยวิธีนี้เพื่อรักษาคนป่วยที่มีอาการคล้ายจะเป็นลม หรือคนเป็นลมที่มีอาการปวดศีรษะ หดแรง มีเหงื่อออก

อุปกรณ์ที่ใช้

1. แก้วจู้บ เช็ดให้สะอาด เรียงไว้ใกล้ ๆ คนป่วย ประมาณ 24 อัน
2. ผ้าพันไม้เล็ก ใช้สำหรับจุ่มน้ำมันก๊าด
3. ไฟแช็ค หรือไม้ขีดไฟ หรือตะเกียงเพื่อใช้เป็นต้นเพลิง

วิธีทำ ให้ผู้ป่วยนอนคว่ำหน้า ผู้รักษาใช้มือข้างหนึ่งจับไม้ มีมือหนึ่งจับแก้ว จดไฟแล้วนำมาหมุนในแก้ว คว่ำแก้วลงบนหลังผู้ป่วย วางทิ้งไว้ ประมาณ 1.5 ชั่วโมง ทำเช่นนี้เพิ่มขึ้นจน

เต็มแผ่นหลัง แก้วจิบอันสุดท้ายทิ้งไว้ประมาณ 20 นาที เสร็จแล้วดึงออกโดยค่อย ๆ ตะแคงแก้วเพื่อไม่ให้แก้วควดผิวหนังขึ้นจะทำให้เจ็บ ขณะจิบหรือค้ำแก้วลงถึงแผ่นหลังให้ถามผู้ป่วยว่าควดไหม ถ้าไม่ควดจะทำใหม่อีกครั้ง

ข้อห้าม ห้ามทำด้านหลังเพราะจะมีผลต่ออวัยวะภายใน ผลจากการทำจิบ จากการสอบถามผู้ป่วยพบว่า “รู้สึกสบายตัว เบาตัว แสบร้อนบ้างเล็กน้อย”

2. เก้าะชะยอด เป็นวิธีที่ทำกันอย่างแพร่หลายทั่วประเทศในกัมพูชา วิธีนี้ทำเมื่อผู้ป่วยมีอาการคล้ายกับที่จะต้องทำเก้าะชะยอด หากจำเป็นต้องทำทั้งสองวิธี จะต้องทำการเก้าะชะยอดก่อนทำการจิบชะยอด เพราะหากจิบแล้วผิวหนังจะเป็นรอยเส้นตามรอยเก้าะ และมีสีแดงอาจหากไปจิบต่ออาจทำให้เจ็บปวดและผิวหนังอักเสบได้ การเก้าะชะยอดจะทำได้ง่ายกว่าและทำได้ทุกเวลา

อุปกรณ์ที่ใช้

1. เหยี่ยว บริเวณขอบต้องเรียบห้ามมีลายเส้น เพราะจะทำให้ชุดผิวหนังเป็นบาดแผลหรือใช้ฝายาหม่อง หรือซ็อน แทนก็ได้ โดยเฉพาะทหารที่ออกไปรบหาอุปกรณ์อื่นไม่ได้
2. น้ำมันก๊าด น้ำมันทาผม ยาหม่อง

วิธีทำ

1. ให้ผู้ป่วยนอนเหมือนการจิบชะยอด
2. ชูดจากข้างบนลงล่างคือจากต้นคอลงถึงเอว ด้านหน้าจากรอบไหล่ปลาร้าลงไปถึงเอวชูดจากกลางโหนกข้าง รอยตะกั้งก็ครั้งก็ได้ จนกว่าจะเป็นรอยแดงจึงหยุดชูด
3. ด้านข้างชูดลง ถีประมาณ 1 นิ้วมือทาบ ด้านหลังจะชูดบนลงล่างตามเส้นสันหลังเป็นเส้นยาว

ข้อห้าม

1. ห้ามทำหลังจากอาบน้ำเสร็จใหม่ๆ เพราะจะเกิดผลน้อย ชูด (เก้าะ)เสร็จห้ามอาบน้ำให้ทิ้งไว้ 4-8 ชั่วโมง เพราะอาจจะทำให้มีผลต่อข้างเคียงต่อผิวหนังได้
2. ห้ามชูดด้านหน้าผู้หญิง เพราะมีเส้นประสาทมาก ผู้ชายทำด้านสีข้าง และเหนือยอดอกขึ้นมา ห้ามทำตรงบริเวณท้อง ชูดเฉพาะบริเวณลำตัวและช่วงแขนด้านบนเท่านั้น

3. เตียนชะยอด นิยมทำเมื่อเดินทางแล้วเกิดอาหารเป็นลม ไม่มีอุปกรณ์อื่นๆ ให้ใช้วิธีนี้ทำบริเวณหว่างคิ้ว โดยใช้ปลายหัวแม่มือและปลายนิ้วชี้กดบีบผิวหนังระหว่างคิ้วแล้วดึง หรือใช้วิธีการดึงผม โดยรวบเส้นผมเล็กน้อยแล้วกระตุกขึ้น ทำให้ทั่วศีรษะ จนกว่าผู้ป่วยจะมีอาการทุเลา

4. ชร็อยจติก เป็นการอาบน้ำประกอบกรวดมนต์ของเกจิอาจารย์ การอาบน้ำนี้เพื่อความ เป็นสิริมงคล ในชุมชนประเทศกัมพูชานิยมกันทุกพื้นที่ ส่วนใหญ่นิยมไปทำที่วัด

อุปกรณ์ต้องเตรียม สิ่งของถวายพระ นิยมถวาย ใบชา น้ำตาล นม กาแฟ รูป เทียน ดอกไม้ บัจฉัย

วิธีทำ พระสงฆ์จะสวดน้ำมนตร์แล้วอาบให้เพื่อ ให้หมดเคราะห์ โศกดี เป็นสิริมงคลต่อตัวเอง ใช้น้ำประมาณ 2 ถัง

5. **โรงพยาบาลชาวบ้าน** มีอยู่หลายแห่งในกัมพูชา มีครูชแมร์ที่เป็นทั้งพระและชาวบ้านธรรมดา จากการศึกษาภาคสนามที่บ้านเปรียะด๊ะ เซราะบันเตียแซรย เขตเลียมเรียบ จะเป็นกระท่อมจำนวนประมาณ 30 หลัง ตั้งเรียงรายอยู่บนพื้นที่ขนาดใหญ่ กระท่อมหนึ่งหลังให้ผู้ป่วยพักหนึ่งคนหรือหนึ่งครอบครัว ที่โรงพยาบาลแห่งนี้พบผู้ป่วยที่เป็นโรคตับ โรคกระเพาะ โรคริดสีดวง และโรคอื่น ๆ การวินิจฉัยโรคที่นี้จำใช้ผลจากที่ผู้ป่วยเคยไปรักษากับแพทย์แผนปัจจุบันแล้วและรู้ว่าตนเองเป็นโรคอะไรและรักษายังไม่หายขาด จึงเลือกที่จะเข้ามารักษากับครูชแมร์ โดย ครูชแมร์เมื่อรู้ชื่อโรคแล้ว จะเป็นผู้จัดการหาสมุนไพรมาเพื่อทำการรักษา และลงมือรักษา ประกอบกับการเป่าคาถาเวทย์มนต์ ผู้ป่วยคนหนึ่งๆ ใช้เวลารักษาหลายวันบางคนรักษาหลายเดือน ส่วนใหญ่อาการทุเลาหรือดีขึ้นก็จะของกลับบ้าน มีผู้ช่วยมารักษาจากจากจังหวัดไกลๆ เช่น จากจังหวัดพระตะบอง จังหวัดพระวิหาร การที่รู้จักเพราะการบอกต่อจากคนที่เคยมารักษา ค่ารักษาแล้วแต่ผู้ป่วยจะให้ ครูชแมร์ จะทำหน้าที่เป็นผู้อำนวยความสะดวกและรักษาคนไข้ คนในครอบครัว และญาติๆผู้ป่วยเป็นผู้ช่วยดูแลทั่วไปและมีส่วนร่วมในพิธีกรรมอื่น ๆ

6. **การช่วยเหลือผู้ป่วยโดยใช้พิธีกรรม** เช่น สะเดาะห์เคราะห์ บัจฉโลอาเรียะ เฮปสิ่ง ฯลฯ พิธีกรรมทางความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติยังมีอยู่จำนวนมากและมีอยู่แทบทุกหมู่บ้านในประเทศกัมพูชาการดำเนินงานด้านนี้ผ่านผู้ประกอบพิธีเรียกว่า อาจารย์ (อาจารย์- ครูชแมร์)

ภาษาเขมรเพื่อการสื่อสารสาธารณสุข

จากการศึกษาภาคสนาม ซึ่งต้องพูดคุยกับชาวกัมพูชาในการสื่อสารเรื่องเกี่ยวกับโรคและการรักษา มีข้อจำกัดด้านภาษาเป็นอย่างมาก เพราะชื่อโรคและอาการจะเป็นศัพท์เฉพาะ แม้แต่ภาษาเขมรถิ่นไทยยังแตกต่างกัน ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้รวบรวมศัพท์ที่เกี่ยวข้องไว้ เพื่อประโยชน์ในการสื่อสาร โดยเรียงลำดับคำทั้งที่เขียนเป็นตัวอักษรภาษาเขมรและตัวอักษรภาษาไทย คำเรียกที่เป็นภาษาเขมร และศัพท์ที่เป็นภาษาไทย มีดังนี้

ตารางที่ 5.1 คำศัพท์เกี่ยวกับโรคและอาการ

ศัพท์ภาษาเขมรเขียนเป็นภาษาไทย	ศัพท์ที่เป็นภาษาไทย
กรุน	ไข้
กเดากลวน	ตัวร้อน
กรุนเขียม	ไข้เลือดออก
กรุนจัญ	ไข้ป่า (มาเลเรีย)
พคาสชาย	หวัด
กรุนพคาสชายบะศรี	ไขหวัดนก
โรเบง	วัณโรค
เรียะ ทเมญ	เลือดออกตามไรฟัน
เรียะ	ถ่ายท้อง, ท้องเสีย
มฮาริก	มะเร็ง
รืตโดง	ริดสีดวง
ค้อมเบา	แผล
โรบวส	บาดเจ็บ
ช็อกบาล	ปวดหัว
จุมจือเบะโดง	โรคหัวใจ
คชอย ก้อมลั้ง	อ่อนเพลีย
กะอวด	อาเจียน
จุมจือเอต (ซีดา)	โรคเอดส์ (AIDS)
กามะโรค	กามโรค
ชวายปรอเมะ	หนองใน
ชวายเขมวน	หงอนไก่
กัญเจริล	หัด
โอดสวาย	อีสุกอีใส
ชเวิตไตชเวิตเจิง	โปลิโอ
บ๊วะเวียน โดสแคนง	ไส้ติ่งอักเสบ
โดสซัจ	เนื้องอก
มุน	ลิว

ตารางที่ 5.1 คำศัพท์เกี่ยวกับโรคและอาการ (ต่อ)

ศัพท์ภาษาเขมรเขียนเป็นภาษาไทย	ศัพท์ที่เป็นภาษาไทย
คอ, โรเลียะ	อักเสบ
ตีกโนมพแอม	เบาหวาน
จุมจือเรียตคบาด	โรคระบาด
จุมจือรำไร	โรคเรื้อรัง
ปรูน, เตนญา	พยาธิ
แพนทชรอวาง	ตาพร่า
ปีส	พิษ
เหิม	บวม
จุมจือชวด	โรคปอด
จุมจือทเลิม	โรคตับ
จุมจือซอไซประชาต	โรคประสาท
ชกวด	บ้า
จุมจือชลง	โรคติดต่อ
จุมจือโพลวจิต	โรคจิต
จุมจือกรอเปียส	โรคกระเพาะ

ตารางที่ 5.1 คำศัพท์เกี่ยวกับอวัยวะในร่างกาย

ศัพท์ภาษาเขมรเขียนเป็นภาษาไทย	ศัพท์ที่เป็นภาษาไทย
เรียงกาย	ร่างกาย
สวด	ปอด
มี้วต	ปาก
กอ	คอ
บือมปงกอ	ช่องคอ
จรอโมส	จมูก
รุนจรอโมส	โพรงจมูก
ทรอเจียก	หู
ทปีวล	แก้ม

ตารางที่ 5.2 คำศัพท์เกี่ยวกับอวัยวะในร่างกาย (ต่อ)

ศัพท์ภาษาเขมรเขียนเป็นภาษาไทย	ศัพท์ที่เป็นภาษาไทย
เจิง	ขา
ได	แขน
มเรียม	นิ้ว
ปวส	ท้อง
ปวสเวียน	ลำไส้
เทลิม	ตับ
แพนง	ตา
ชเอ็งจุมนี	ซี่โครง
กรอเลียน	ไต
กรอจอก	เล็บ
เดิมตรง	หน้าอก
เดาะ	นม
ขนอง	หลัง
ชะแบก	หนัง
ปรอดับเพต	อวัยวะเพศ
ทเวียเมียส	ปากมดลูก
ชโบน	มดลูก
กบาลปวส	พุง
ชเอ็ง	กระดูก
ชอไซ	เส้นเอ็น
ค้วกบาล	สมอง
กรอเลียดได	รักแร้
กรอเลียดเจิง	ขาพับ
ต้อมรองเซียม	ม้าม
ปรอมัต	ถุงน้ำดี
โรม	ขน
ช้อก	ผม

ตารางที่ 5.2 คำศัพท์เกี่ยวกับสิ่งขับถ่ายหรือคัดหลั่ง

ศัพท์ภาษาเขมรเขียนเป็นภาษาไทย	ศัพท์ที่เป็นภาษาไทย
โคนม / บอดเจิงโตจ	ปัสสาวะ
เลียมัวะ	อุจจาระ
ตีกโนม	น้ำปัสสาวะ
ตีกโมต	อุจจาระเหลว
ซแลส	เสลด

ตารางที่ 5.3 คำศัพท์ที่เกี่ยวกับการรักษาพยาบาล

ศัพท์ภาษาเขมรเขียนเป็นภาษาไทย	ศัพท์ที่เป็นภาษาไทย
เวียสกัต	ผ่าตัด
เดโรบวส	เย็บแผล
พเยียบาล	รักษา
ปีเนิด	ตรวจ
จวสเจียม	เจาะเลือด
เมโรค	เชื้อโรค
วีรุส	เชื้อไวรัส
บ็อนตูกเมโรค	เชื้อโรคที่อยู่ในร่างกายที่ยังไม่แสดงอาการ
เมโรคฮิว	เชื้อ HIV
อ็องตีกัว (ฝรั่งเศส)	ภูมิคุ้มกัน
มจูด	เข็ม
ทหน้า	ยา
ทหน้าโบราณ	ยาแผนโบราณ
ทหน้าซมัย	ยาสมัยใหม่
เนียะก้อมดอจุมจ็อง	คนไข้
ทอดกำเรียะซเมียเอ็จ	ถ่าย X-ray
โตตวลเตียนอาฮาร์	รับประทาน
ซารเจียคอาฮาร์	สารอาหาร
ตอม	งด (อาหารบางชนิด)

ตารางที่ 5.3 คำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับการรักษาพยาบาล (ต่อ)

ศัพท์ภาษาเขมรเขียนเป็นภาษาไทย	ศัพท์ที่เป็นภาษาไทย
เลบทนา	กินยา
ชื่อทกัต	เจ็บไข้ได้ป่วย
เลียงโรบวส	ล้างแผล
เลียบทนา	ทายา
จักทนา	ฉีดยา
พจิวซีโรม	ใสน้ำเกลือ
จู้บชะยอล	จูบลม (ด้วยแก้วจูบลม)
ก้อสชะยอล	จูดลม
เดียนชะยอล	ดิงลม
เดียนช้อก	ดิงผม / กระจุกผม
ชรอจติก	รดน้ำ

อาจสรุปได้ว่า กุศโลบายที่ปรากฏอยู่ในองค์ความรู้ถ่ายทอดสู่การปฏิบัติ เพื่อการดูแลสุขภาพและการบำบัดความเจ็บป่วยแบบดั้งเดิมของชาวเขมรได้ดำเนินการเนินสืบต่อกันมายาวนาน ด้วยกรรมวิธีต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับขนบธรรมเนียมวัฒนธรรมมีวิธีดำเนินงานด้วยการใช้ใช้สมุนไพรที่ใช้ต้มดื่ม อบ ประคบ รับประทานและอีกหลายรูปแบบ ใช้วิธีการที่สอดคล้องกับหลักวิทยาศาสตร์โดยการบีบ กด ชูด ผ่านน้ำมันไปสู่บริเวณเจ็บป่วย ใช้วิธีการทางความเชื่อในศาสนา พุทธ พราหมณ์และผีผสมผสานกัน โดยผ่านพิธีกรรมให้ผู้ป่วยและญาติมีสุขภาพทั้งร่างกายและจิตใจหายจากการป่วยไข้ มีการสั่งสมความรู้และการสืบทอดทอดประสบการณ์แบบมุขปาฐะบอกเล่าสืบต่อกันมา ใช้การสังเกต และการบันทึกจดจำทั้งเป็นตัวอักษรและภาพ จัดหาสถานที่ที่เหมาะสมเพื่อการรักษา เพื่อความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับจิตและสมาธิ ในหลายประเทศได้ให้ความสำคัญและส่งเสริมให้ประชาชนหันมาดูแลสุขภาพแบบพึ่งพาตนเองและธรรมชาติที่อยู่รอบตัว โดยขอให้การดำเนินกิจกรรมการรักษาและพิธีกรรมเหล่านั้นประชากรคนป่วยมีความเชื่อถือศรัทธามารักษาแล้วปลอดภัยได้ผลและไม่เป็นการหลอกลวงเพื่อหาผลประโยชน์ ดังนั้นอยู่คุณธรรมจริยธรรมดังเช่น กรูชะแมร์ โบราณที่ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่ดำรงอยู่ในศีลธรรมและจริยวัตรที่งดงามจึงได้สืบทอดกันมายาวนานจนถึงปัจจุบันนี้

อัญญิณกรตุจ อัญญิณกรทม โชมโลักกรพโลม โอมฤทธิสวาหะ

ครูแฆมร (หมอฟันบ้านรักษาโรคในศูนย์อพยพแฆมร)

ปณฺเณบุญเรื่อง คัชมาย์ ได้บันทึกการรักษาหมอฟันบ้านรักษาโรคในศูนย์อพยพแฆมร ในช่วงสงครามฆ่าล้างเผ่าพันธุ์แฆมร ปี 2518-2535 ชาวแฆมรผู้เคราะห์ร้ายถูกเรียกนามฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ ไม่น้อยกว่า สองล้านคน จำนวนที่เหลือนอกจากถูกให้ทำงานกลางทุ่งนาอย่างหนักแล้ว คือพวกที่หนีตายเอาตัวรอดมาพึ่งประเทศไทย โดยข้ามชายแดนมาอาศัยอยู่ในพื้นที่ชายแดนไทย ตั้งแต่จังหวัดศรีสะเกษ สุรินทร์ สระแก้ว จันทบุรี และจังหวัดตราด ทั้งหมดมี 11 ศูนย์ จากประสบการณ์ที่มีความเกี่ยวข้องกับศูนย์อพยพเหล่านี้ทั้งหมด เพราะต้องทำงานในหน้าที่ ผู้ประสานงานฝ่ายความมั่นคง และให้การศึกษาอบรมวิชาว่าด้วย สิทธิมนุษยชน ทุก ๆ ศูนย์ ส่วนที่ข้าพเจ้าจะกล่าวต่อไป ยกเอามาเฉพาะการรักษาพยาบาลโดยภูมิปัญญาของชาวบ้านที่แฆมรเรียกว่า “ครูแฆมร” เหตุผลที่เรียกว่า ครูหรือครู หรือหมอแพทย์แฆมร เพราะในศูนย์อพยพ มีการรักษาพยาบาลแบบสมัยใหม่ในโรงพยาบาล ที่องค์การสหประชาชาติจัดให้ด้วย แฆมรเรียกว่า “ครูฝรั่ง” คือการรักษาพยาบาลแบบฝรั่งนั่นเอง

หลายครั้งที่พบเห็นการปฏิเสธที่ชาวอพยพเมื่อป่วยไข้แล้วไม่ยอมไปโรงพยาบาลประจำศูนย์ เพราะพวกแฆมรเองถือว่า ครูแฆมร บางโรคนั้นรักษาได้ดีกว่าหมอปัจจุบัน จะยกตัวอย่างที่ได้พบเห็นดังต่อไปนี้

“ครั้งหนึ่ง ผู้พิพากษาในศูนย์บอกข้าพเจ้าว่า เมียป่วยต้องไปหายาให้กินก่อน ข้าพเจ้าบอกว่า ต้องไปหายาทำไม พาไปหมอเลย เดี่ยวจะเอารถไปรับ ท่านผู้พิพากษาบอกว่า ไม่ต้องครับ เมียผมเป็นไข้ทับตุลุ ข้าพเจ้าก็ย้ำว่า ไป ไป พาไปโรงพยาบาล เขาบอกข้าพเจ้าว่า ถ้าพาไปหมอจะจืดยา เมียผมตายแน่ ผู้พิพากษาคอนันต์เพียงให้พาเขาไปหลังอาคารโรงเรียน แล้วให้ข้าพเจ้าจอดรถ เขาก็ลงไปถอนต้นสมุนไพร ข้าพเจ้ารู้ว่า นั่น คือต้นลูกใต้ใบ เขานำมากำใหญ่หนึ่งกำ แล้วบอกข้าพเจ้าว่า นี่แหละครับคือยาวิเศษ พร้อมกับบอกข้าพเจ้าว่า แฆมรเรียกว่า “เฎ็ม-กัน-โตด-โปรง” เขาบอกข้าพเจ้า โลกครู (ท่าน) คอยคุณะ ผมจะนำไปต้มให้เมียผมกิน เพียง 2 กะลามะพร้าวเท่านั้น (ไม่มีแก้วน้ำ) อาการไข้จะหายเลย ก็เป็นจริงอย่างที่ท่านผู้พิพากษาบอก หลังจากที่ได้ต้มยาให้กินร้อน ๆ ไปประมาณ 2 กะลาเท่านั้น อาการหนาวสั่นค่อย ๆ บรรเทาทีละน้อย ๆ หลังจากนั้น เหนือก็ออกโทรมตัว เวลาผ่านไปเพียง 3 ชั่วโมง อาการไข้หายไปดังเกลี้ยง”

จริงอยู่ในศูนย์อพยพก็มีการรักษาพยาบาลแบบปัจจุบัน ดังภาพโรงพยาบาล



ภาพที่ 5.2 สภาพศูนย์อพยพเขมรทั่วไป



ภาพที่ 5.3 การนำคนป่วยไปโรงพยาบาล



ภาพที่ 5.4 สภาพโรงพยาบาลในศูนย์อพยพเขมร

สภาพโรงพยาบาลในศูนย์อพยพแห่งหนึ่งจากนั้นมาข้าพเจ้าเริ่มสนใจสมุนไพรรและกรรมวิธีการรักษาโรคและภูมิปัญญาของชาวเขมรอพยพได้เดินทางไปเยี่ยมหมู่บ้านในศูนย์ได้พบเห็นวิถีชีวิตอันแท้จริงของชาวเขมรอพยพ เกี่ยวกับภูมิปัญญาของชาวเขมรที่ตกทอดมาด้วยการปฏิบัติหรือโดยมุขปาฐะ ได้พบหลายอย่างที่บันทึกไว้เช่น

- ยาดองเหล้า ชาวเขมรนำเอางูเห่า หรือบางทีก็ตะขาบทั้งเป็น ๆ ใส่ไปในโถดองเหล้าพร้อมทั้งใส่สมุนไพรรเข้าไปด้วย เช่น กระเทียม พริกไทย และสมุนไพรรอื่น ๆ
- ยาดองเหล้าชนิดบำรุงกำลัง อายุวัฒนะ เช่น เถียมกระเบียบ ตรอส (ม้ากระที่บโรง) แก้วดหลังปวดเอว ทำให้สุขภาพแข็งแรง ฯลฯ
- ยาต้ม ครั้งหนึ่งข้าพเจ้า ไปเยี่ยมบ้าน ครัวเขมร ท่านหนึ่ง ท่านไปปรินยาจากหม้อดิน มาให้ 1 กะลามะพร้าว ท่านบอกว่า เป็นยา เทวดาให้ฉันเดี๋ยว ครั้นข้าพเจ้าชิมดู รู้สึกอร่อยคล้ายน้ำชา เมื่อขอศึกษาตัวยา พบว่า ยาที่ครัวเขมรท่านนั้นบอกก็คือ ต้นจ๊วป่า หรือที่เขมรเรียกว่า เถียมระกาแฉกนี้เอง ท่านบอกว่า ให้ตัดมาทั้งเปลือก ทั้งนาม แล้วนำมาผ่าเป็นซีกเล็ก ๆ ตากแห้งแล้วต้มกินแทนน้ำชา ข้าพเจ้าเพิ่มว่า “ที่ผมหนีญวนมารอดชีวิตได้ ก็เพราะยานี้แหละครับ” ตั้งแต่

นั้นมา ข้าพเจ้าก็หา จิ้ว (ระกานก) มาต้มกินบ่อย แม้ปัจจุบันนี้ และเอาไปใส่กะตึกน้ำร้อนต้มกิน ที่ทำงานด้วย

ประเภทยาทา ก็อีก เมื่อชาวเขมรอพยพ มีบาดแผลจากของมีคม จะมีเลือดออก วิธีห้ามเลือดที่พวกเขาใช้ก็คือ เอาใบสาบเสื่อมาขยี้ใส่แผล ไม่นานนัก เลือดก็จะหยุดไหล บางครั้ง พวกเขานำมาเสกเป่า นะโมถอยหลัง คือ ยะ ธา พุท โมนะ 3 จบแล้วทาแผล ก็เป็นที่อัศจรรย์ เลือดก็จะหยุดไหล

- ยาอายุวัฒนะที่ได้จากศูนย์อพยพ ครั้งหนึ่ง ที่ศูนย์อพยพช่องเขาพลู จังหวัดตราด ข้าพเจ้ารู้สึกอ่อนเพลีย ก็ไปพบครูเขมรท่านหนึ่ง ท่านบอกว่า 'ไม่ยาก ไม่ยาก โลกทรู มาต้องหา ยาดีให้' ท่านก็ใช้ลูกน้องไปตัดกิ่งต้นคุณ เท้าแขนยาวประมาณ 2 เมตร และให้เข้าเจ้าขึ้นขึ้น ท่านนำท่อนต้นคุณมาวัดตัวข้าพเจ้า จากเท้าถึงสุดหัวพอดี แล้วให้ลูกน้องตัดที่ยาวกว่าออก แล้ว ท่านสั่งให้ลูกน้องนำไปเผาไฟ โดย ให้ข้าพเจ้าจับตรงกลางเท้ามือจับ แล้วเอาดินเหนียวมาพอก ครั้นแล้วเอาถ่านวางทั้งสองข้างจนจรดดินเหนียวที่พอก แล้วก่อไฟเผาพร้อมกันทั้งสองข้าง กิ่งคุณก็จะเริ่มไหม้กระทั่งถึงดินเหนียวที่พอก แล้วครูก็บอกให้เอาน้ำมาดับ จากนั้นท่านสั่งให้ผ่าเป็น ซีก 7 ซีก เอาตะปู 4 ใส่ตรงกลาง มัดด้วยด้ายดำ 3 เปลาะ แล้วท่านเสกด้วย นะ โม พุทธาเย และ สักกัตวาฯ จนจบ แล้วก็มอบให้ข้าพเจ้าไปต้มกิน พร้อมกำชับว่า อย่ากินคนเดียว เมื่อต้มแล้ว ริน ให้แม่บ้านกิน 1 กะลามะพร้าวด้วย เรื่องนี้ข้าพเจ้า แม้ครูเขมรกลับไป 30 ปี แล้วข้าพเจ้า เมื่อปีที่แล้วก็นำมาต้มกินอีก หลายครั้งแล้ว ผลเป็นอย่างไร ก็ขณะนี้ ผม 71 ปีแล้ว ก็ยังมีเรี่ยวแรงพอสมควร

การจัดระบบฐานข้อมูลเภสัชศาสตร์ตามระบบการรักษา

ในการจัดระบบฐานข้อมูลเภสัชศาสตร์ตามระบบการรักษาที่พบในระบบการแพทย์พนมดงรักจากหอโรคยาศาลาในไทยและกัมพูชา สามารถนำมาจัดเป็นระบบข้อมูลโดยอิงตามการจัดแบ่งส่วนต่างๆของร่างกาย หรือศาสตร์ทางกายวิภาค ได้แก่

ระบบผิวหนัง

ระบบโครงร่างของกระดูกและฟัน

ระบบกล้ามเนื้อและเส้นเอ็น

ระบบหัวใจและการไหลเวียนโลหิต

ระบบหายใจและปอด

ระบบทางเดินอาหารและการย่อย

ระบบสืบพันธุ์และการคลอด

ระบบฮอร์โมนและต่อมไร้ท่อ

ระบบเม็ดเลือดและโลหิต

ระบบการขับถ่ายปัสสาวะ

ซึ่งระบบการรักษาสุขภาพในความเกี่ยวข้องกับการแพทย์สมัยใหม่หรือการแพทย์ตะวันตกนั้นอาจมีการวิจัยในเชิงเปรียบเทียบต่อไปในอนาคตดังนั้นในการศึกษาเกี่ยวกับการสาธารณสุขข้ามวัฒนธรรม ควรมีการศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรมของสังคมในแต่ละท้องถิ่นนั้นๆ เพราะวัฒนธรรมทางสังคมเป็นส่วนประกอบหนึ่งที่สำคัญต่อการรักษาพยาบาล ในบริบทของวัฒนธรรม ที่มีต่อการศึกษาดังกล่าวถึงรายละเอียดย่อยที่เกี่ยวข้องกับผู้ป่วยแล้ว แพทย์สมัยใหม่หรือหมอในสายตาและความเข้าใจของชาวบ้านควรเริ่มศึกษาจากการวิเคราะห์ ระบบการรักษาสุขภาพที่มีร่องรอยจากตำรับยาอันจะกล่าวถึงรายละเอียดที่ต่อเนื่องกันในส่วนของภาคผนวก จึงจะยังไม่ขอกล่าวถึงในที่นี้ และการค้นหาคำตอบสำหรับการศึกษาศาสนาสาธารณสุขข้ามวัฒนธรรมพร้อมๆ กับนำความรู้ทางมานุษยวิทยาไปใช้ในการวิเคราะห์เก็บข้อมูลเพื่อเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อกับวิทยาศาสตร์ต่อไป

ในการจัดระบบฐานข้อมูลเภสัชศาสตร์ในงานวิจัยนี้จึงยังไม่อาจลงสรุปข้อกำหนดในการจัดแบ่งอาการและอาการแสดงรวมถึงการวินิจฉัยโรคได้อย่างชัดเจนได้ เนื่องจากกรณีศึกษาในงานวิจัยนี้เป็นเพียงตัวอย่างของการศึกษาที่มีรายกรณีศึกษาที่จำกัดตามนิยามปฏิบัติการวิจัย แต่หากพิจารณามิติอื่นที่เกี่ยวข้องอาจกล่าวถึงโครงสร้างทางสังคมและการสำรวจปัจจัยภายนอกโดยศึกษาจากระบบการรักษาสุขภาพของชาวบ้านตามแนวคิดเดิมและพัฒนาการของแนวคิดเกี่ยวกับระบบการรักษาสุขภาพ ซึ่งการศึกษาข้ามวัฒนธรรมเน้นไปที่โรคหรืออาการป่วย ผู้ป่วย หมอ หรือการรักษาโดยไม่เจาะประเด็นไปที่ระบบการรักษาและอาจเป็นการบิดเบือนความจริงทางสังคมอย่างมาก ข้อบกพร่องนี้พบในงานวิจัยหลายชิ้นเกี่ยวกับการแพทย์และจิตเวชศาสตร์ที่มีการศึกษาข้ามวัฒนธรรม การศึกษาระบบการรักษาสุขภาพ ควรเริ่มจากการให้ความสำคัญกับระบบสุขภาพภายในชุมชน ซึ่งมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กับโครงสร้างทางสังคมดั้งเดิม

โครงสร้างภายในของระบบรักษาและสุขภาพ

ระบบวัฒนธรรมท้องถิ่นเกี่ยวกับรักษาสุขภาพ มีอยู่ 3 ประเภทซึ่งทับซ้อนกันอยู่คือ

1. Popular Sector of Health Care (การบำรุงรักษาสุขภาพที่เป็นที่นิยมท้องถิ่น) เป็นวิธีที่คนรากหญ้าหรือในชนบทส่วนใหญ่จะใช้ในการบำรุงรักษาสุขภาพของแต่ละบุคคล โดยอาจรับการรักษาพยาบาลจากวิธีทางแผนโบราณหรือแผนปัจจุบัน แต่ท้ายที่สุดก็มาใช้วิธีที่ตนเองคิดว่าดีที่สุดตามแต่ความรู้ความเข้าใจและเห็นว่าเป็นที่นิยมและใช้ได้ผลโดยทั่วไป ในส่วนของ Popular Sector นี้ เริ่มศึกษาอาการต่างๆของโรคด้วยตัวเอง และเริ่มรักษาตัวเองด้วยวิธีต่างๆ และติดตามผล

ของการรักษา มีการเก็บข้อมูลและถ่ายทอดความรู้ซึ่งกันละกันภายในชุมชนจนกลายเป็นวิธีการรักษาตามแนวทาง “เฉพาะถิ่น”

2. Professional Sector of Health Care (การบำรุงรักษาสุขภาพขั้นชำนาญ) เป็นการรักษาสุขภาพที่มีแบบแผนปฏิบัติ ซึ่งพัฒนามาจากการแพทย์ประจำท้องถิ่น เช่น ในวัฒนธรรมจีนมีการแพทย์แผนจีน และอินเดียมีอายุรเวท ตามลำดับ

3. Folk Sector of Health Care (การบำรุงรักษาสุขภาพแบบพื้นบ้าน) การแพทย์พื้นบ้านส่วนใหญ่จะถูกจัดอยู่ในกลุ่มที่มีความเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ หรือเป็นการบำบัดรักษาด้วยพลังจิต ซึ่งยังไม่เป็นที่ยอมรับในหมู่ของนักวิชาการทางการแพทย์

บทสรุป

การดูแลสุขภาพเป็นสิ่งสำคัญต่อชีวิตที่ทำให้บุคคลได้เรียนรู้ จากกระบวนการที่หมอพื้นบ้านได้สืบทอดมานั้น นับเป็นการศึกษาที่สามารถเรียนรู้ได้จากหลายๆกระบวนการ เพียงแต่อาศัยประสบการณ์ที่ได้พบได้เห็น ได้ปฏิบัติ ภูมิปัญญาแพทย์พื้นบ้านแนวเทือกเขาพนมดงรักซึ่งเป็นบริเวณที่สมบูรณ์ไปด้วยภูมิรู้และภูมิปัญญาด้านพืชหายากสมุนไพรในบริเวณนี้มีอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์วิทยา กล่าวคือมีความเป็นเอกลักษณ์ชาติพันธุ์ของกลุ่มชนอีสานใต้ได้แทรกซึมอยู่ในสังคมและสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและวัฒนธรรมรวมถึงเชื่อมโยงและสัมพันธ์กับวัดได้อย่างกลมกลืนด้วยการเป็นทั้งบทบาทของพระ หมอ และ ครูของชาวบ้านในแถบนี้ ข้อมูลเชิงประจักษ์ที่ปรากฏในบทนี้ได้สะท้อนให้เห็นความสำคัญของการสืบทอดวิชาความรู้ด้านสมุนไพรในแนวพนมดงรัก ประชาชนพื้นบ้านได้ถ่ายทอดวิชาความรู้ให้แก่ลูกศิษย์อย่างเปิดเผยโดยและบำบัดรักษาผู้ป่วยไม่หวังผลตอบแทน ด้านการให้คำปรึกษาประชาชนที่มีปัญหาทุกข์ใจมาขอให้หมอพื้นบ้านรักษา นั้นจะเน้นการให้คำปรึกษาที่เน้นการศรัทธาในตนเองเป็นที่ตั้ง ดังนั้นการบำบัดจิตใจแบบประคับประคองแบบพื้นบ้าน ผู้ให้การบำบัดจึงต้องเป็นผู้มีศีล สมาธิและปัญญาขั้นสูง